

UNIVERZITA KARLOVA
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Judita Šučurová

Hannah Arendtová a banalita zla

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Obor: Studium humanitní vzdělanosti

Vedoucí práce: Mgr. Taťána Petříčková Ph.D.

Praha 2022

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem práci na téma Hannah Arendtová a banalita zla vypracovala samostatně. Všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány. Dále prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Datum

Podpis

Poděkování

Chtěla bych poděkovat své vedoucí bakalářské práce paní Mgr. Taťáně Petříčkové, Ph.D. za její cenné rady, ochotu a trpělivost.

Obsah

Úvod.....	1
1. Radikální zlo.....	3
1.1 Pojem radikálního zla.....	3
1.2 Specifičnost Radikálního zla.....	4
1.2.1 Fenomén nadbytečnosti lidí, všemocnosti a eliminace spontaneity.....	6
2. Banalita zla.....	11
2.1 Život Adolfa Eichmanna.....	11
2.2 Funkce soudního procesu s Eichmannem.....	16
2.3 Pojetí banality zla podle Hanny Arendtové.....	17
2.4 Pokus o uchopení banality zla vědeckým bádáním.....	24
2.5 Byrokratický aparát a banalita zla.....	25
3. Pojetí banality zla v dnešní době.....	32
Závěr.....	37
Literatura.....	39

Klíčová slova: totalitarismus, banalita zla, holocaust, Adolf Eichmann, radikální zlo

Úvod

V bakalářské práci se zaměřím na představení úvah o pojetí banality zla podle německé židovské filozofky Hanny Arendtové, která se ve 20. století proslavila svými myšlenkami ohledně holocaustu a totalitarismu. Hannah Arendtová byla jedna z prvních filozofů, kteří se pokusili o pochopení příčin holocaustu racionálním způsobem. Ještě, než vůbec skončila druhá světová válka, se Arendtová zasloužila o vydání různých příspěvků do amerických časopisů, kde se pokoušela o analýzu vyhlazovacích táborů. Její myšlenky a úvahy ohledně holocaustu byly velmi progresivní, a značná část jejího výkladu má stále vliv na dnešní myšlení ohledně holocaustu a totalitarismu.

Téma banality zla jsem si vybrala z toho důvodu, protože mně témata spjatá s holocaustem vždy zajímala, ale hlavně, protože část mé rodiny byla za druhé světové války nuceně deportována do Osvětimi, z které se již nevrátila domů. Chtěla jsem se si doplnit další část obrazu, který popisuje zapříčinění holocaustu, a hlavně pochopit skutečnost, která hnala všechny spolupachatele páchat ohavné zločiny genocidy.

Nejdříve se zaměřím na Arendtové úvahy ohledně fenoménu radikálního zla, které představila ve svém díle *Původ Totalitarismu*. Radikální zlo má podle Arendtové představovat naprosté vyvrcholení totální nadvlády nad člověkem, které se objevuje v koncentračních táborech. Myšlenky o radikálním zlu mají představovat ty znaky, které zapříčinily podmínky pro vznik koncentračních táborů – související s fenomény nadbytečnosti lidí, eliminace individuality a všemocnosti. Arendtová se později vzdálila od používání pojmu radikálního zla a svou pozornost zaměřila na úvahy ohledně pojmu banality zla. Zmínění myšlenek radikálního zla mi přišlo důležité pro celkové pochopení pojetí banality zla z toho důvodu, že radikální zlo vytváří jakýsi myšlenkový základ, na který poté Arendtová navazuje ve svých úvahách o banalitě zla. Podle filozofa Richarda J. Bernsteina obě tyto úvahy se doplňují.

Mou největší pozorností v práci budu věnovat představení pojmu banality zla, který byl poprvé představen prostřednictvím nacistického zločince Adolfa Eichmanna. Arendtová své úvahy o banalitě zla poprvé uveřejnila ve svém díle *Eichmann v Jeruzalémě (Zpráva o banalitě zla)*, v kterém popisovala průběh soudního řízení, kterého byla svědkem jako reportérka. Největším překvapením pro Arendtovou bylo zjištění, že Eichmann působil jako naprosto normální člověk, místo sadistického nacistického zločince, kterého očekávala. Ve svých úvahách se tedy snaží pochopit, jak je možné, že obyčejný člověk může páchat hrůzné

činy bez zlých motivů. Arendtová se tedy zaměřila na úvahy o motivaci a záměru těch, kteří se podíleli na realizaci vyhlazovacích táborů. Podle Arendtové by nebyla možná realizace holocaustu bez velké organizace byrokratického aparátu, a proto součástí práce budu analyzovat jakou měla byrokracie roli v nacistickém Německu, kdy se můj výklad bude hlavně opírat o dílo britského sociologa Zygmunta Baumana – *Modernita a holocaust*. Pomocí analýzy byrokratického aparátu v nacistickém Německu podle Baumana, utváří obraz toho, jak nacističtí úředníci, kteří byli obyčejnými lidmi, mohli pokračovat v páchání zločinu bez ztráty svědomí. Pro pochopení pojmu banality zla je také důležité zmínit proces izolace, který se stal mezi Židy a německým obyvatelstvem.

Kolem osoby Adolfa Eichmanna se šířily různé teorie ohledně jeho povahy, jaký vliv mělo jeho dětství na jeho budoucí činy za nacistického Německa, kdy ne vždy jeho popis byl přesný. Pro ucelené pochopení charakteru Adolfa Eichmanna, a tedy pochopení banality zla do práce přidám i životní příběh Eichmanna – od jeho dětství až po jeho nacistickou kariéru. Zmíním se také, jak důležitý vliv mělo vydání knihy *Eichmann v Jeruzalémě* a jak ta situace ovlivnila vnímání holocaustu ve světě. Díky procesu s Eichmannem a následné vydání Arendtové knihy mělo také výrazný vliv na vědu a všichni se snažili pochopit Arendtové pojetí banality zla – jedním z pokusů o kterých se zmíním je i snaha psychologa Stanleyho Milgrama, který provedl psychologický experiment na impuls banality zla. Touto částí chci dokázat, jak důležitý vliv měly Arendtové úvahy na myšlení o holocaustu ve společnosti.

V závěru práce se zaměřím na podstatnost pojetí banality zla v dnešní době, a zda vůbec je možné spojovat pojem banality zla s dnešním myšlením o zlu. V této části se z větší části opřu o myšlenky filozofa Richarda J. Bernsteina. Také se v práci pokusím o poukázání podobností mezi aktuální situací, v podobě války na Ukrajině a praktik využívaných v nacistickém Německu, což určitým způsobem spadá i mezi Arendtové úvahy o zlu a pojmu banality zla.

Cílem mé bakalářské práce je představení pojmu banality zla podle Hanny Arendtové, spolu se základními aspekty, které banalitu zla zapříčiňují. Práce si pokládá dvě otázky – Jak je možné konání zla obyčejnými lidmi, aniž by měli zlé úmysly? Je možné použít pojetí banality zla podle Arendtové i v dnešní době? Téma banality zla je velmi složité a rozvětvené, tedy nepředpokládám, že se mi podaří odpovědět na všechny otázky. Chtěla bych se pokusit o zodpovězení otázky v základním rozsahu, které napomůže k celkovému pochopení banality zla.

1. Radikální zlo

1.1 Pojem radikálního zla

„V celé naší filosofické tradici je inherentně obsaženo, že si nedovedeme udělat představu o nějakém "radikálním zlu", a platí to jak pro křesťanskou teologii, která dokonce samotnému ďáblu přiznala nebeský původ, tak pro Kanta, který jako jediný filosof jistě sice alespoň zapochyboval, zda takové zlo přece jenom neexistuje – jak dokládá to, že pro ně razil slovo -, nicméně okamžitě mu přisoudil racionální objasnitelnost pojmem "zvrácené zlé vůle", vysvětlitelné pochopitelnými motivy.“¹

Tato citace je z knihy třetí části *Původu totalitarismu*, kterou Hannah Arendtová napsala krátce po konci druhé světové války roku 1951. V citaci Arendtová zmiňuje Immanuela Kanta, jakožto jediného filozofa, který si možná uvědomoval, nebo aspoň zapochyboval o tom, že nějaká odlišná podoba zla, která přesahuje naše tradiční pojetí zla, existuje. Hannah Arendtová dokonce přejímá od Immanuela Kanta jím prvně použitý pojem – radikální zlo, který pak přeměnila do své podoby v kontextu totalitarismu. Pojem radikální zlo se poprvé objevuje v díle *Náboženství v hranicích pouhého rozumu* od Immanuela Kanta, které bylo vydáno již roku 1793. Důležité je ale myslet na to, že Kantovy myšlenky o radikálním zlu vycházely z prostředí 18. století, tedy v době dávno před hrůzami, které se děly ve 20. století.²

Jak jsem již zmínila, poprvé se analýza pojmu objevuje v díle *Náboženství v hranicích pouhého rozumu*, které mimo jiné zkoumá původ zla a kritizuje hierarchii církve. V díle Kant zastává přesvědčení, že morálka sama o sobě náboženství nepotřebuje – z tohoto tvrzení vyplývá, že lidé jsou plně odpovědní za své chování, jestliže plní své povinnosti a chovají se podle morálního zákona nebo zdali tento morální zákon nedodržují. Kant tvrdí, že dobro a zlo spočívá v pravidle, které je vytvořené naší vůlí pro získání využití své svobody, tzv. maxima. Tedy přirozené sklony, ani náš rozum není zdrojem zla, ale pouze naše vůle.^{3 4}

---

¹ ARENDT, Hannah. *Původ totalitarismu I-III*. Praha: Oikoymenh, 1996. Oikúmené (OIKOYMENH). ISBN 80-86005-13-5. Str. 620

² BERNSTEIN, R. J. (2007). *Radical evil: A Philosophical interrogation*. Cambridge, Polity. Str. 20

³ Willkur – schopnost svobodné spontánní volby

⁴ BERNSTEIN, R. J. (2007). *Radical evil: a philosophical interrogation*. Cambridge, Polity, str. 13

Na rozdíl od Hannah Arendtové Kant nevnímá radikální zlo jako jiný druh zla. Kantovo pojetí pojmu se také odlišuje v tom, že Arendtová odlišuje radikální zlo jako speciální typ zla a spojuje radikální zlo se systémem, kvůli kterému se lidé stávají nadbytečnými (více rozvedu v podkapitole Pojetí radikálního zla podle Hannah Arendtové). Podle Kanta radikální zlo pojmenovává sklon (Hang – Kant sklonu rozumí tak, nedodržovat mravní zákon nebo co vyžaduje povinnost. Kant tvrdí, že radikální zlo je zakořeněné v lidské přirozenosti – zlo nazval radikálním, protože tím chtěl Kant zdůraznit původ zla (v originále v latině zní *radix*, neboli kořen).⁵

Hannah Arendtová neposkytla žádnou ucelenou definici svého pojetí radikálního zla, ale jeho rysy popisuje ve třetí části svého díla *Původ Totalitarismu*. Význam radikálního zla podle Arendtové je odlišný od Kanta. Podle Arendtové je radikální zlo novou, zvláštní kategorií zla, která přesahuje všechny představy, které společnost dosud měla. Na rozdíl od Kanta, který popisuje radikální zlo jako součást povahy lidské přirozenosti, Arendtová spojuje vznik nové kategorie zla s nástupem politického systému totalitarismu.

1.2 Specifičnost Radikálního zla

„Problém zla bude základní otázkou poválečného intelektuálního života v Evropě.“⁶ Právě tímto prohlášením již Arendtová dává najevo, že za holocaustu se setkáváme s jiným typem zla, který jsme dosud neznali, kdy radikální zlo bortí všechny známé standardy. Arendtovou šokovalo, že totalitní režimy vážně prokázaly nemožné, tedy že možné je všechno.⁷ Snažila se „racionálně“ pochopit tento nový nepředstavitelný jev, který představoval existenci vyhlazovacích táborů. Sama Arendtová přiznala, že když se v roce 1943 poprvé dozvěděla o existenci vyhlazovacích táborů, tak pocítila nevěřičnost – „bylo to jako by se před námi otevřela propast“.⁸

Zajímavé je, že Arendtová své myšlenky ohledně holocaustu začala publikovat hned po skončení druhé světové války, tedy roku 1945, kdy její příspěvky vyšly například v časopisech *Jewish Frontier*, *Menorah Journal* a *Aufbau*. V roce 1946 vydala článek v *Aufbau* s názvem „Obraz pekla“, kde Arendtová již seznamuje společnost s pojmem

---

⁵ BERNSTEIN, R. J. (2007). *Radical evil: a philosophical interrogation*. Cambridge, Polity, str. 28

⁶ Tamtéž, str. 20

⁷ ARENDT, Hannah. *Původ totalitarismu I-III*. Praha: Oikoymenh, 1996. Oikúmené (OIKOYMENH). ISBN 80-86005-13-5. Str. 620

⁸ TRAVERSO, Enzo. *Trhlina v dějinách: esej o Osvětlení a intelektuálech*. Praha: Academia, 2006. Stíny. ISBN 80-200-1401-2. Str. 70

„továrny na smrt“ a zdůrazňuje důležitost analýzy této epochy dějin jako součást lidské historie. Také kladla důraz na spojitost vyhlazovacích táborů s rysy modernosti – jako je spojení vědy a moderní techniky. V roce 1944 Arendtová napsala esej s názvem „Organizovaná vina“, kde představuje své pochopení vzniku vyhlazovacích táborů v souvislosti s moderními rysy, které zapříčinily vzniku táborů – jako je průmyslovost, ale i role byrokracie, která utvářela organizaci, která nebyla hnána dopředu skupinou fanatických antisemitů, ale obyčejnými úředníky.⁹

Arendtová spojuje zrod radikálního zla s totalitním režimem právě proto, že tento režim vytváří správné podmínky pro postupné podmanění myšlení jedinců, a kde se vytrácí otázka dobra zla, a lidé se podílí na konání zločinů, které jsou jimi považovány za normu. Je tedy jistotou, že radikální zlo se vynořilo ve spojitosti se systémem, ve kterém se lidé stali nadbytečnými. Také strůjci, kteří se podíleli na zosnování konečné otázky, věřili, že oni sami jsou nadbyteční a byli lhostejní k tomu, zda jsou mrtví nebo živí nebo jestli vůbec někdy žili.

Vrcholnou fází totalitních režimů se staly koncentrační tábory, popisované jako laboratoře experimentující s lidskou přirozeností. Stejného názoru je i psycholog Bruno Bettelheim, který také nazývá koncentrační tábory experimentálními laboratořemi, v kterých se příslušníci SS školili, jak se oprostít od svých minulých postojů, emocí a učili se, jak přemoci odpor u bezmocných civilistů. Také tvrdí, že koncentrační tábory představovaly zkušební prostor pro uskutečnění totální nadvlády – tedy kolik je třeba minimálních potřeb pro život vězňů, aby byli i přesto schopni provádět těžké práce, společně s oddělením vězňů od rodin.¹⁰

Arendtová tvrdila, že koncentrační tábory nám představily skutečně radikální povahu zla, kterou bychom za jiných okolností nepoznali. „A pokud je pravda, že v poslední fázi totalitarismu se objevuje absolutní zlo, je také pravda, že bez něj bychom nikdy nepoznali skutečně radikální povahu zla.“¹¹ Právě tato odlišná povaha zla, u které se vytrácí lidskost, a člověk nekoná zlo jen proto, že podlehne tlaku přirozenosti nebo impulzu, ale že někteří lidé vědomě, chladně konají zlo. Arendtová se domnívala, že právě události, které se udály v koncentračních táborech si vyžádaly přehodnocení samotného významu zla.¹²

---

⁹ TRAVERSO, Enzo. *Trhlina v dějinách: esej o Osvětlení a intelektuálech*. Praha: Academia, 2006. Stíny. ISBN 80-200-1401-2. Str. 75

¹⁰ BETTELHEIM, Bruno. *Lidé nejsou mravenci: postřehy psychoanalytika z koncentračního tábora*. Přeložil Miroslava KOPICOVÁ. Praha: Portál, 2021. Str. 11

¹¹ ARENDT, Hannah. *Původ totalitarismu I-III*. Praha: Oikoymenh, 1996. Oikúmené (OIKOYMENH). Str. 11

¹² BERNSTEIN, R. J. (2007). *Radical evil: a philosophical interrogation*. Cambridge, Polity. Str. 205

Neexistuje žádná ucelená definice radikálního zla, ale své první úvahy o této nové kategorii zla Arendtová popisuje ve svém díle *Původ Totalitarismu*, které bylo vydáno těsně po konci druhé světové války roku 1951. Arendtová popisuje radikální zlo jako nelidské, nepotrestatelné a neodpustitelné.¹³ Jaspers reagoval na myšlenky Arendtové ohledně radikálního zla otázkou, zda se z jejích úvah nevytratil Hospodin. Arendtová Jaspersovi poskytla odpověď, že zlo se ukázalo být radikálnější, než se očekávalo, a že tradiční filozofická a náboženská tradice nám již nemůže poskytnout odpověď na podobu nového radikálního zla, které si již nedokážeme vysvětlit lidsky pochopitelnými, hříšnými motivy zášti, chamtivosti a nenávisti. Ve své odpovědi také Arendtová přiznává, že vlastně netuší, co radikální zlo přesně je, ale význam radikálního zla spojuje s následujícími jevy – učinit člověka nadbytečným spolu s odstraněním spontánnosti a fenoménem všemocnosti. Tyto tři jevy jsou centrem úvah ohledně radikálního zla, což podle Arendtové poskytuje popis toho, co ve skutečnosti dalo za vznik totální nadvládě nad lidmi a později uskutečnění radikálního zla v koncentračních táborech.¹⁴

1.2.1 Fenomén nadbytečnosti lidí, všemocnosti a eliminace spontaneity

Jako první podnět k procesu nadbytečnosti lidí Arendtová pojmenovává období velkých politických událostí 20. století, začínaje po první světové válce, kdy se nečekaně ze statisíců lidí stali bezdomovci, bez státní příslušnosti. S narůstající populací a nezaměstnaností se milion lidí stal ekonomicky přebytečný a společensky obtížný. Tito uprchlíci bez státní příslušnosti utrpěli ztráty, když ztratili své místo ve světě a již nepatřili do žádného politického společenství, které by jim určovalo ono místo ve společnosti. „Bez této příslušnosti ke skupině a sdílenému světu lidských bytostí, ochotných ručit si vzájemně za svá práva, je člověk zbaven možnosti, aby vůbec nějaká práva měl.“¹⁵

Arendtová tuto situaci považuje za vážnou v tom smyslu, že pro tyto jedince vlastně žádný zákon ani neexistuje, vážná situace nespočívá v tom, že by jedinci byli utlačováni, ale v tom, že je ani nikdo utlačovat nechce. Tito bezprávní jsou postaveni úplně mimo společnost, kdy nemohou patřit do žádného společenství. To nejhorší, co tato skupina bezprávných zažívá, není to že by byli nesvobodní, nebo že nemají rovnost před zákonem –

---

¹³ ARENDT, Hannah. *Původ totalitarismu I-III*. Praha: Oikoymenh, 1996. Oikúmené (OIKOYMENH). Str. 619

¹⁴ BERNSTEIN, R. J. (2007). *Radical evil: a philosophical interrogation*. Cambridge, Polity. Str. 209

¹⁵ HANYŠ, Milan. *Radikální a banální zlo*. Filosofický časopis, vol. 66, no. 4, pp. 487-504. 2018, Praha, Filosofický ústav AV ČR. Str. 489

tyto problémy by se daly řešit uvnitř společenských komunit, a právě v tomhle spočívá to nebezpečí bezprávných – oni již do žádného společenství vůbec nepatří. Bernstein tvrdí, že obavy Arendtové z náhlého vzniku mas nadbytečných lidí byly prorocké.

Teprve v poslední fázi spíše dlouhodobého procesu je ohroženo jejich právo na život; teprve když se stanou dokonale „přebyteční“, když nelze najít nikoho, kdo si na ně „dělá nárok“, mohou být jejich životy v nebezpečí.¹⁶ Nejhlubší význam nadbytečnosti lidí je důležitý pro pochopení a odhalení toho, co vlastně Arendtová radikálním zlem myslí. Podle Arendtové, i když je nadbytečnost lidí rysem radikálního zla, není omezena na systém totalitních režimů. Lidé se obecně stávají nadbytečnými v moderní době a Arendtová varuje, že i v dnešní době, která je ovlivněna utilitárním uvažováním, nárustem obyvatel a bezdomovectví, se masy lidí budou stávat nadbytečnými.¹⁷

Tento proces také porovnává se situací otroků. Dochází k tvrzení, že přestože otroci byli zbaveni občanských práv, přece jen stále patřili k aspoň nějakému lidskému společenství. Otroci patřili svému pánovi, pro kterého vykonávali určitou práci, byli tedy potřební a nezaměnitelní. Oproti lidem bez státní příslušnosti a absence místa ve společenství, otrok znal své místo ve společnosti a společnost znala místo otroka. Z toho vyplývá, že to, co vyhání jedince ze společného politického světa není přímo ztráta určitých práv, ale spíše absence společenství, které je ochotné garance jakýchkoliv práv.¹⁸

V souvislosti s fenoménem nadbytečnosti lidí nám Arendtová předkládá určité kroky, které vedou k totální nadvládě nad lidmi. Vrcholným projevem této nadvlády byly koncentrační tábory. „Šílené masové výrobě mrtvol předchází historicky a politicky srozumitelná příprava živých mrtvol“¹⁹ Prvním krokem k totální nadvládě je destrukce právní osoby ve člověku. Tato fáze započala ještě předtím, než nacisté zřídili koncentrační tábory. Destrukci právní osoby v člověku Arendtová naráží na ta právní omezení, která zbavila Židy jejich práv. Cílem tohoto svévolného systému je zničit občanská práva všech obyvatel, kteří se nakonec stanou ve své vlastní zemi stejnou skupinou lidí jako bezdomovci a lidé bez státní příslušnosti. Tato destrukce právní osoby v člověku je předpokladem úplného ovládnutí člověka.²⁰

---

¹⁶ ARENDT, Hannah. *Původ totalitarismu I-III*. Praha: Oikoymenh, 1996. Oikúmené (OIKOYMENH). Str. 416

¹⁷ HANYŠ, Milan. *Radikální a banální zlo*. Filosofický časopis, vol. 66, no. 4, pp. 487-504. 2018, Praha, Filosofický ústav AV ČR. Str. 489

¹⁸ Tamtéž, 490

¹⁹ ARENDT, Hannah. *Původ totalitarismu I-III*. Praha: Oikoymenh, 1996. Oikúmené (OIKOYMENH). str. 604

²⁰ BERNSTEIN, R. J. (2007). *Radical evil: a philosophical interrogation*. Cambridge, Polity. Str. 220

Cílem totalitní nadvlády je, aby skupiny, které se soustředily v koncentračních táborech, byly zbaveny schopnosti jednat, schopnosti normální nebo kriminální aktivity ještě předtím, než vstoupili do táborů.²¹ „Cílem systému libovůle je zničit občanská práva všeho obyvatelstva, takže v konečném stádiu budou ve své vlastní zemi stát její občané mimo zákon právě tak jako lidé bez státní příslušnosti a bezdomovci. Destrukce práv člověka, usmrcení právní osoby v něm, je bezpodmínečnou podmínkou jeho úplného ovládnutí.“²²

Dalším rysem radikálního zla je víra nacistických vůdců v jejich všemocnost a snaha u svých obětí eliminovat pluralitu – jedinečnost každého jednotlivce. Usilují o uspořádání diference lidí tak, jako by celé lidstvo bylo jen jedním člověkem. Kromě systematického vyvražďování to, co činí zlo tak radikálním, je také pýcha totalitních vůdců, kteří si o sobě myslí, že jsou všemocní a mohou soupeřit se samým Bohem, který stvořil různorodost lidských obětí.²³ Koncentrační tábory jsou naprostým příkladem, kde se nám prokazuje všemocnost jedné skupiny a eliminace lidství druhých. Příklad všemocnosti nacistů se projevuje již ve vybírání vězňů, kdy výběr je zcela nahodilý a není podložený vinou nebo jiným právním odůvodněním.²⁴

Dalším krokem totalitní nadvlády podle Arendtové je usmrcení morální osoby v člověku. Po zbavení člověka jeho právní osoby, kdy člověk pozbývá na své právní ochraně, také ztrácí veškeré odůvodnění, proč je vězněn a tím ztrácí veškerý význam nad svým utrpením. Tato fáze také způsobila zrušení lidské solidarity, kdy určité skupiny žily izolovaně a samotné oběti se nemohly rozpoznat jako oběti svých pronásledovatelů. V koncentračních táborech došlo k procesu naprostého vymýcení lidské důstojnosti, kterou ztratily oběti společně s pachateli.²⁵

V souvislosti se společnou ztrátou lidské důstojnosti obětí a pachatelů můžeme zmínit pojem „šedá zóna“, který má popisovat právě jakýsi prostor, který spojuje oběti a pachatele. Šedá zóna představuje tu skupinu vězňů, kteří spolupracovali v koncentračních táborech s nacisty, představovali tedy kolaboranty. Jedním z rysů nacistického páchaní zločinu byla skutečnost, že se snažili udělat z obětí spolupachatele.²⁶ Z této skupiny vězňů se stala jakási

---

²¹ ARENDT, Hannah. *Původ totalitarismu I-III*. Praha: Oikoymenh, 1996. Oikúmené (OIKOYMENH). Str. 605

²² Tamtéž, str. 609

²³ BERNSTEIN, R. J. (2007). *Radical evil: a philosophical interrogation*. Cambridge, Polity. Str. 212

²⁴ HANYŠ, Milan. *Radikální a banální zlo*. Filosofický časopis, vol. 66, no. 4, pp. 487-504. 2018, Praha, Filosofický ústav AV ČR. Str. 491

²⁵ Tamtéž, Str. 491

²⁶ CRAPS, Stef. *The Grey Zone, Témoigner. Entre histoire et mémoire* [online], 118 | 2014, mis en ligne le 01 octobre 2015, consulté le 21 juin 2022.

„vězeňská elita“, které zastávaly různé funkce – velitelé bloků, písaři, poskoci, tlumočníci.²⁷ Tato skupina se od normálních vězňů odlišovala tím, že tyto funkce vykonávala po stejné časově náročné odpracované práci jako obyčejní vězni – dobrovolně tyto funkce vykonávaly za výměnu lepšího zacházení. Jak se také Bruno Bettelheim zmiňuje ve svém díle *Lidé nejsou mravenci*, že je důležité si uvědomit, že „určité pracovní úkoly skýtaly něco, co vypadalo jako neodolatelná šance na moc, bezpečí a privilegia.“²⁸ Bettelheim dále vysvětluje rozdělení pracovních funkcí v koncentračních táborech na kvalifikovanou a nekvalifikovanou práci. Většina vězňů prováděla nekvalifikovanou práci, která pro ně představovala největší nebezpečí v tom smyslu, že mohli být lehce nahraditelní. Naopak právě „vězeňská elita“ měla určitá privilegia v tom smyslu, že představovaly jen menšinu, která kvůli své specifické funkci nemohla být tak lehce nahraditelná.²⁹ Tento prostor „šedá zóna“ prvotně nazval italský chemik a spisovatel Primo Levi ve své knize *Potopení a záchránění*. Levi se k tématu vyjadřuje: „Hybridní třída vězňů – majitelů funkcí tvoří jeho páteř a zároveň je i jeho nejznepokojivějším rysem. Je to šedá zóna s nezřetelnými obrysy, která zároveň odděluje i spojuje oba tábory – pány i otroky.“³⁰ Levi také upozorňuje, že by se člověk neměl pokoušet soudit tyto privilegované vězně, kteří se rozhodli ke kolaboraci, protože žili v nelidských podmínkách a tyto skupiny vězňů netvořily jednotnou skupinu, každý měl jinou míru provinění.³¹

Koncentrační tábory se staly jámami zapomnění³² v tom smyslu, že vězni úplně ztrácejí kontakt s okolním světem. Rodina a přátelé mají zakázaný zármutek a vzpomínky. Tím se umožnilo proměnit smrt na smrt anonymní, kdy se znemožnilo zjištění jakýchkoliv informací o vězních v táborech. V určitém smyslu jedinci odebraly vlastní smrt a dokázaly, že napříště nic nepatří jemu a on nepatří nikomu. Jeho smrt pouze zpečetila fakt, že ve reálném světě jako člověk nikdy neexistoval.³³

---

²⁷ PAZDERA PAYNE, Petr. *Šedá zóna včera a dnes aneb Zamlžená česká kolaborace* [online]. 2021. Dostupné z: <https://www.forum24.cz/seda-zona-vcera-a-dnes-aneb-zamlzena-ceska-kolaborace/>

²⁸ BETTELHEIM, Bruno. *Lidé nejsou mravenci: postřehy psychoanalytika z koncentračního tábora*. Přeložil Miroslava KOPICOVÁ. Praha: Portál, 2021. Str. 74

²⁹ Tamtéž, str. 75

³⁰ PAZDERA PAYNE, Petr. *Šedá zóna včera a dnes aneb Zamlžená česká kolaborace* [online]. 2021. Dostupné z: <https://www.forum24.cz/seda-zona-vcera-a-dnes-aneb-zamlzena-ceska-kolaborace/>

³¹ CRAPS, Stef. *The Grey Zone, Témoigner. Entre histoire et mémoire* [online], 118 | 2014, mis en ligne le 01 octobre 2015, consulté le 21 juin 2022.

³² ARENDT, Hannah. *Původ totalitarismu I-III*. Praha: Oikoymenh, 1996. Oikúmené (OIKOYMENH). Str. 620

³³ Tamtéž, str. 611

Po usmrcení morální osoby a destrukci právní osoby v člověku nastává další fáze – zničení individuality a veškeré odlišnosti mezi jedinci. Arendtová připisuje zničení individuality eliminaci spontaneity v úzkém spojení s tím, kdy člověk nemá možnost jednat, iniciovat něco nového, nepředvídatelného. Tento proces umožňuje psychicky zničit své oběti ještě před fyzickým zničením. Arendtová tvrdí, že společnost umírajících zřízená v táborech je jedinou formou společnosti, v níž lze člověka úplně ovládnout.³⁴

Tato společnost umírajících ve vyhlazovacích táborech se nazývala „musulmani,“ což je název pro muslimy, kteří se odevzdají osudu a svobodně rezignují na své okolí. Tento termín označující vězně v táborech je mylný, protože vězni v koncentračních táborech se rozhodně neodevdali osudu ze svobodné vůle, ale „byli to lidé natolik zbavení hnutí myslí, sebeúcty a všech forem stimulace, že nad sebou dali prostředí naprostou moc.“³⁵ Zabití individuality člověka se v totalitním státu projevovalo pohlcením davem – beztvářá masa, která je sjednocena jen díky zrušení individuality. „Ve světě koncentračních táborů tomuto rozplynutí jedince v mase odpovídá dehumanizace, a nakonec likvidace lidí, kteří se stali „nadbytečnými.“³⁶

Mezi hlavní cíle SS patřilo to, aby vězeň nebyl schopný převzít vlastní iniciativu jednat – tedy ani ke spáchání sebevraždy. Bettelheim uvádí příklad, ve kterém když byl vězeň vyprovokován příslušníkem SS k sebevraždě, tak to splňovalo pravidla tábora – sebevražda ale nesměla být samotným rozhodnutím vězně. Pokud by se vězeň pokusil o sebevraždu neúspěšně, dostal by tvrdý trest v podobě 25ran společně s pobytem na samotce.

„Rozhodnutí, zda zůstat naživu, nebo zemřít je pravděpodobně krajním příkladem sebeurčení.“³⁷ V koncentračním táboře již není ani náznak nebo pokus o přetvářku jakýchkoliv lidských práv, z vězňů nemá práva nikdo. Jako metody odstranění jedinečné identity člověka Arendtová uvádí manipulaci s lidským tělem – převážení obětí v nelidských podmínkách, kdy jsou natlačeni do dobytčích vagonů; stejné vězeňské oblečení v táborech a vyholení hlavy. Pojem radikálního zla Arendtové se nespojuje s počtem zavražděných lidí, ale radikálnost se vysvětluje důkladným, propracovaným způsobem, kterým je usilováno o absolutní moc.³⁸ Z lidí se tím vytváří živé mrtvolky, které přišli o své lidství a spontaneitu.

---

³⁴ ARENDT, Hannah. *Původ totalitarismu I-III*. Praha: Oikoymenh, 1996. Oikúmené (OIKOYMENH). Str. 615

³⁵ BETTELHEIM, Bruno. *Lidé nejsou mravenci: postřehy psychoanalytika z koncentračního tábora*. Přeložil Miroslava KOPICOVÁ. Praha: Portál, 2021. Str.50

³⁶ TRAVERSO, Enzo. *Trhlina v dějinách: esej o Osvětlení a intelektuálech*. Praha: Academia, 2006. Str. 90

³⁷ BETTELHEIM, Bruno. *Lidé nejsou mravenci: postřehy psychoanalytika z koncentračního tábora*. Přeložil Miroslava KOPICOVÁ. Praha: Portál, 2021. Str. 49

³⁸ HANYŠ, Milan. *Radikální a banální zlo*. Filosofický časopis, vol. 66, no. 4, pp. 487-504. 2018, Praha, Filosofický ústav AV ČR. Str. 493

Ideálem totalitního státu je vytvoření takového člověka, který je pouze na úrovni živočišných reakcí a plnění funkcí. Každá další odlišnost, která se vymyká tomuto ideálu, dělá z lidí lidi nadbytečné. Arendtová nám uvádí příklad modelu „občana“ totalitního státu, který je produkován v koncentračních táborech – je považován za dokonalý produkt, tento typ modelu „občana“ se mimo koncentrační tábory vytváří nedokonale. Tento model „občana“ přirovnává k zvrácenému zvířeti, které se chová předvídatelným způsobem a jeho chování je omezeno na nejzákladnější reakce.³⁹ Cílem koncentračních táborů nebylo jen vyhlazování, ale také provádění experimentů s proměnami lidské přirozenosti.

2. Banalita zla

2.1 Život Adolfa Eichmanna

Adolf Eichmann se narodil roku 1906 v německém městě Solignenu, které je ve světě známé svou průmyslovou činností. Eichmann zažil poměrně normální dětství, kdy byl vychováván v protestantské rodině, se svým otcem Adolfem Karlem Eichmannem a matkou Marií, společně se svými čtyřmi sourozenci, kde Adolf byl prvorozeným synem. Eichmannův otec byl povoláním účetní v elektrotechnické společnosti a jeho matka zůstala v domácnosti, kde se starala o chod rodiny. Pro Eichmanna byl jeho otec velmi důležitou osobou v životě, přestože byl velmi přísný a zakládal si na dodržování poslušnosti. V roce 1913 nastala pro rodinu Eichmanna významná změna. Přestěhovali se do rakouského města Lince, z důvodu otcova zaměstnání, který přijal nabídku na odbornější práci jako obchodní vedoucí v elektrickém podniku. Zanedlouho po této změně Eichmannova matka zemřela a jeho otec zůstal na početnou rodinu sám. Netrvalo dlouho a Karel Adolf Eichmann se znovu oženil – s Marií Zawrzelowou, která měla spojení na vyšší vídeňskou společnost, protože její rodina byla velmi zámožná. Tyto životní změny v dětství nejspíše trochu zatřáslы s životem mladého Adolfa Eichmanna, ale jak sám tvrdí, tak pochopil otcovu nepříznivou situaci a svou nevlastní matku kladně přijal do rodiny.⁴⁰ Eichmann v dětství nepředstavoval nijak zvláštní, samotářské dítě, které by bylo u ostatních neoblíbené. Jeho život se formoval naprosto typicky jako u každého dítěte stejné společenské třídy. Učil se různým dovednostem – jako byla hra na housle nebo šerm. Eichmann byl také součástí různých

---

³⁹ ARENDT, Hannah. *Původ totalitarismu I-III*. Praha: Oikoymenh, 1996. Oikúmené (OIKOYMENH). Str. 615

⁴⁰ CESARANI, David. *Eichmann: jeho život a zločiny*. Praha: Argo, 2008. Str. 29

sdužení a spolků pro muže z křesťanských rodin, kam chodíval každou neděli po bohoslužbě.

Eichmann nebyl moc úspěšný ve školních záležitostech a jeho prospěch byl slabý. Eichmann své studium na střední škole nedokázal dokončit, a proto ho otec přesunul na odborné učiliště, které Eichmann dokončil. Arendtová ve své knize také zmiňuje skutečnost, že Eichmann sám nebyl úplně nejnadanějším jedincem, a že své prohry v životě podával v souvislosti s jeho neštěstím v dětství, kdy jeho otec měl finanční potíže uživit rodinu – což bylo vyvráceno – jeho otec poté možná podnikal na svou pěst a určitá rizika podnikání obnášelo, ale rozhodně kvůli tomu rodina netrpěla. Jak Arendtová zmiňuje to že Eichmanna nevymykalo z normálu- „...Eichmannovy pohromy byly zcela běžného rázu.“⁴¹

Během období po odchodu z učiliště měnil Eichmann různá povolání – nejdříve měl zařízenou praxi přes svého otce, poté pracoval u těžební společnosti, kde byla vyžadována silná fyzická práce. Poté se jeho otec postaral o další výběr povolání Adolfa Eichmanna, kdy ho zaměstnal v podniku Austrian Electrotech, které bylo zaměstnávající firmou otcova podniku a na otcovu žádost se tam vyučil prodejcem rádií, které mu moc úspěchu nepřineslo. Po dalším pracovním neúspěchu se devatenáctiletý Eichmann ucházel o místo obchodního zástupce v podniku Vacuum Oil Company, kdy pomocí kontaktů jeho nevlastní matky pozici ve firmě dostal. Firma byla vedena židovským ředitelem Weissem a Eichmanna zaučoval a vedl též židovský zaměstnanec Propper. Ve firmě Vacuum Oil Company získal velmi cenné zkušenosti, které se Eichmannovi hodily v jeho pozdější nacistické kariéře. Nejenže se naučil prodávat produkty z ropy, ale hlavně zařizoval celkovou logistiku dodávek produktu k zákazníkům. 31 Cesarani V práci se mu velmi dařilo, a mohl si žít vcelku pohodlným životem. „Do nacistické strany a SS tedy v roce 1932 nevstoupil proto, že by byl ,na ulici““⁴²

Rok 1932 znamenal pro Eichmanna významnou změnu – v tomto roce totiž vstoupil do nacistické strany NSDAP. Konečný krok k přidání se ke straně přispěl jeho rodinný kamarád Ernst Kaltenbrunner, který ho přesvědčil, aby se k straně přidal – Eichmann na jeho popud reagoval kladně a cítil společné souznění s členy NSDAP. Následně roku 1933 byl z podniku Vacuum Oil Company propuštěn z důvodu špatné hospodářské situace, došlo k celkovému snižování stavů, nikoliv kvůli jeho členství v nacistické straně. Sám Eichmann proti rozhodnutí neprotestoval, protože po přesunu z Lince do Salcburku v roce 1932 ho práce tolik netěšila.⁴³

---

⁴¹ ARENDT, Hannah. *Eichmann v Jeruzalémě: zpráva a banalita zla*. Praha: Mladá fronta, 1995. Str. 43

⁴² CESARANI, David. *Eichmann: jeho život a zločiny*. Praha: Argo, 2008. Str. 32

⁴³ CESARANI, David. *Eichmann: jeho život a zločiny*. Praha: Argo, 2008, str. 38

Jaký vlastně měl Eichmann důvod k přidání se k nacistické straně? Eichmann vždy odmítal, že by byl antisemitou, a že to byl jeho důvod k přidání se ke straně. Eichmann při výslechu přiznával, že byl seznámen s programem NSDAP, a že dokonce četl Hitlerův *Mein Kampf*. Při výslechu v Izraeli přiznával, že „v té době jsem se řadil do kategorie lidí, kteří nemají vlastní názory“⁴⁴ Také se hájil tím, že impulsem pro vstup byl nesouhlas s Versaillskou smlouvou, a chtěl tedy usilovat o opětné navrácení čestné pozice Německa ve světě. Britský historik David Cesarani nám předkládá další důvody, proč by člověk chtěl vstoupit do nacistické strany – podobné jako Eichmannovy důvody v souvislosti s výsledkem Versaillské smlouvy, dále zasazení se o politickou stabilitu, zastavení hrozby komunismu a tak dále. Člověk nemusel mít ani specifické důvody ke vstupu do strany, a rozhodně nemusel být fanatický, rasistický antisemita.⁴⁵

Po vyhazovu z Vacuum Oil Company se Eichmann vydal do německého města Pasov, kde byl roku 1934 po absolvování výcviku přijat do Bezpečnostních služeb, SD (Sicherheitsdienst), kde byl poté dosazen na oddělení svobodných zednářů. Jeho náplní práce tam bylo ukládání informací o svobodných zednářích v Německu.⁴⁶ V práci na oddělení se později sám začal zabývat židovskou tematikou na popud jeho nadřízeného Gregora Schwarze-Bostunicha, který byl zaměstnán jako expert na záležitosti svobodných zednářů, Židů a bolševiků, mimo jiné byl také zarytým antisemitou. Eichmann se roku 1934 také oženil s Verou Lieblevou, která původně pocházela z německé rodiny z jižních Čech. Jeho kariéra v SD se zdála slibná, a i nadále si mohl žít příjemným životem. Jak historik Cesarani tvrdí: „Měl slušné zaměstnání, společenské postavení, ženu, rodinu. Nacismus oproti jiným dostupným sociálním a politickým systémům mu nabízel umírněný blahobyt, zajištění a profesní růst.“⁴⁷

Roku 1934 Eichmann nastoupil na oddělení, které se zabývalo židovskými záležitostmi, kam byl přijat na doporučení vedoucího daného oddělení Mildensteina, kterého Eichmann posléze považoval za svého mentora. Arendtová tento Eichmannův kariérní moment popisuje jako „kariéra, jež měla skončit před jeruzalémským soudem.“⁴⁸ Na tomto oddělení pod záštitou Mildesteina se Eichmann hlouběji začal zabývat židovstvím a sionismem. Texty, které vypracovával se zabývaly sionistickým hnutím, z nichž přečetl například *Judenstaat* (Židovský stát) od Theodora Hertzla. Náplň práce Eichmanna zaujala

---

⁴⁴ CESARANI, David. *Eichmann: jeho život a zločiny*. Praha: Argo, 2008, str. 39

⁴⁵ Tamtéž, str. 20

⁴⁶ Tamtéž, str. 46

⁴⁷ Tamtéž, str. 52

⁴⁸ ARENDT, Hannah. *Eichmann v Jeruzalémě: zpráva a banalita zla*. Praha: Mladá fronta, 1995. Str. 53

a plnil ji pořádně, a proto se postupně vypracovával na pozici odborníka na Židy a sionismus. Bral svou práci naprosto vážně a byl v tomto ohledu aktivní, kde se dalo – dokonce se začal učit hebrejsky a jidiš, aby svou práci mohl vykonávat ještě lépe.⁴⁹

O tom, jaký měl Eichmann vztah vůči Židům v tomto období, vypovídají vzpomínky doktora Franze Meyera, který s ním byl ve styku ohledně sionistických záležitostí mezi roky 1935 a 1936. Meyer na Eichmanna vzpomínal kladně a nabyl z něho pocitu, že má vážně zájem židovskou situaci pochopit. Oslovoval Meyera s respektem a choval se k němu profesionálně, s velkým zájmem o průběhu vystěhovávání Židů. Meyer uváděl: „dřív jsem ho měl za tichého člověka, choval se obyčejně. Samozřejmě žádné osobní vztahy – čistě chladné, ale korektní.“⁵⁰ Opačnou zkušenost s ním zažil Benno Kohen, který Eichmanna potkal na jedné schůzi sionistického hnutí. Eichmann působil rozhořčeně kvůli chaosu na schůzi a přímo nadával na Kohena: „To vy tady zodpovídáte za pořádek? Tohleto je nepořádek prvního stupně!“⁵¹

Po přestěhování do Vídně, se rok 1938 pro Eichmannův kariérní život stal zlomovým. Podle historika Geralda Reitlingera Eichmannova pracovní dráha započala v momentě, kdy byl roku 1938 převelen do vedoucí pozice vystěhovaleckého úřadu ve Vídni. Tato pozice mu umožnila získat reálnou výkonnou moc nad Židy. Vystěhovalecké oddělení zažívalo velký úspěch, protože s mocí nad Židy získávalo také přístup k židovským majetkům – tento úspěch zapříčinil posílení Eichmannova postavení. Úspěch oddělení byl vidět i na číslech vystěhovaných Židů, které činilo kolem padesáti tisíc do období září 1938.⁵²

Cesarani dále poznamenává, že v tomto období se výrazně mění Eichmannovo chování vůči Židům, kdy se projevuje jeho nadutost a vzrůstají jeho ambice po moci. V období, kdy byl vedoucím na vystěhovatelském oddělení se stal zodpovědným za zatýkání a zabíjení Židů.⁵³ Podle Arendtové jeho působení na vystěhovatelském oddělení připomínalo jakési zaučující období, kde se postupně učil systému, jak masově vystěhovat lidi až později po jejich deportace. Také roku 1938 byl povýšen na nadporučíka SS. Eichmannovo oddělení do roku 1939 nuceně vystěhovalo tisíce Židů ze zemí Německa a Rakouska do Polska. Eichmann věřil tomu, že deportací řeší „židovskou otázku“. Eichmann také pracoval na plánu Madagaskar, kam plánoval vystěhovat až čtyři miliony Židů. Z plánu definitivně sešlo roku 1940. Při výslechu v Jeruzalémě Eichmann tvrdil, že to byl poslední pokus, jak

---

⁴⁹ CESARANI, David. *Eichmann: jeho život a zločiny*. Praha: Argo, 2008. Str. 55

⁵⁰ Tamtéž, str. 65

⁵¹ CESARANI, David. *Eichmann: jeho život a zločiny*. Praha: Argo, 2008. Str. 65

⁵² Tamtéž, str. 70 - 75

⁵³ Tamtéž, str. 78

zachránit Židy před jejich osudem. Ze strany Eichmanna to byla samozřejmě lež, protože ještě, než nastalo masové vyhlazování, se Eichmann podílel na násilných činnostech vůči Židům, kdy pod jeho správou bylo nuceně vystěhováno přes 500 000 Židů a Poláků.⁵⁴

Roku 1942 se Eichmann účastnil konference Wannseem, kde se rozhodlo o organizaci konečného řešení židovské otázky, kdy se posléze z vystěhovávání přestoupilo na fyzickou likvidaci Židů. Pro Eichmanna, jakožto experta na vystěhovávání, nový plán, který představoval fyzickou likvidaci židovského národa působil jako hrozba pro jeho kariéru. I přesto, že se s nuceným vystěhováváním již nepočítalo, Eichmannovi byla udělena nová pracovní náplň v řízení genocidy. „Ať se mu to líbilo nebo ne, a leccos naznačuje rozpolcenost, aby si udržel postavení a úřad, vydal se cestou genocidy“.⁵⁵ V Eichmannových vzpomínkách, kdy v letech 1941 a 1942 navštěvoval prvopočáteční vyhlazovací zařízení, zažíval znechucení. V Chelmnu byl svědkem provozu plynových nákladních vozů. Přihlížel tomu, jak byli Židé naloženi do velkého auta, které mělo těsnící dveře. Následně byli ve voze všichni zabiti výpary z výfuku. Eichmann popisoval, jak byl ze situace otřesený: „Nemohl jsem se dívat. Bylo to poprvé, co jsem takovou věc viděl i slyšel, a podlamovala se mi kolena – jistě usiloval jsem o řešení židovské otázky, ale ne takhle“.⁵⁶

Z této Eichmannovy výpovědi bychom mohli usoudit, že Eichmann nejspíše tedy nebyl rozeným sadistou, ale i přesto, že přesně věděl, jaký osud Židy čeká, pokračoval ve své kariéře. Po konferenci Wannsee tedy Eichmann dostal důležitou roli při realizaci holocaustu a s jeho pomocí mohlo být realizováno „konečné řešení“ až do roku 1945. Tehdy jeho hlavní náplní práce byla spíše koordinace hladkého průběhu deportací, převozů do koncentračních táborů, než velící činnost. Historik Cesarani zmiňuje, jak Eichmann využíval své předchozí obchodní zkušenosti z období, kdy pracoval ve Vacuum Oil Company – koordinaci genocidy řídil takovým způsobem, jakým by řídil svůj podnik, jeho výrobu a posléze distribuci, kdy stejně jako u ropné společnosti měl na starosti objem výrobku, kontrolu kvality a samozřejmě průběh rychlého dovozu výrobku. Také musel často předkládat hlášení o průběhu deportací, kde hlavně využíval vyjadřování pomocí grafů a čísel.⁵⁷ Z výkladu tedy můžeme zpozorovat, že Eichmann určitou zodpovědnost v realizaci židovské genocidy měl, ale rozhodně nebyl hlavním strůjcem a nikdy neměl pravomoc na rozdávání rozkazů při provádění holocaustu. Tyto hlavní rozkazy, které měly rozhodovací

---

⁵⁴ CESARANI, David. *Eichmann: jeho život a zločiny*. Praha: Argo, 2008, str. 91

⁵⁵ Tamtéž, str. 118

⁵⁶ Tamtéž, str. 109

⁵⁷ CESARANI, David. *Eichmann: jeho život a zločiny*. Praha: Argo, 2008, str. 156

zničující sílu při genocidě, vycházely od Hitlera, Heydricha a Himmlera. Eichmann byl koordinátor, ne velitel. „Eichmann nerozhodoval o politice, jeho úkolem bylo ji provádět“.
58

2.2 Funkce soudního procesu s Eichmannem

Eichmannův proces trval od 11. dubna do 14. srpna 1961, kdy byl v předešlém roce unesen z Argentiny příslušníky izraelské tajné služby Mosad, která měla za úkol ho odvézt do Jeruzaléma. Tam měl být následně vyslýchán a poté stanout před soudem. Eichmann byl obžalován v 15 bodech.⁵⁹

Od počátku měl Jeruzalémský proces s Eichmannem plnit dvě funkce. Za prvé, samozřejmě, postavení Eichmanna před soud za zločiny proti židovskému národu. Za druhé – Izrael měl za cíl pomocí procesu vytvořit osvětu veřejného mínění v izraelské společnosti, ale i ve zbytku světa ohledně povahy židovské otázky a o tom, jaký rozsah mělo nacistické vyhlazování evropských Židů. Rozsah těchto zločinů známý byl, ale do procesu s Eichmannem se ve společnosti vedla jen malá diskuse o právních, politických a morálních rozměrech tohoto zločinu. Proces se stal globálně mediální událostí, samotného procesu v Jeruzalémě se zúčastnilo kolem 83 000 Izraelců. „To, co postihlo evropské Židy, se poprvé ocitlo v centru pozornosti“⁶⁰

Prvními „historiky“ holocaustu byli novináři nebo soudci nacistických procesů, neexistovaly skoro žádné akademické práce, chyběla historická fakta. Právě tento proces byl impulsem k vydávání dokumentů, historických studií zabývajících se „konečným řešením“. Pamětníci, kteří přežili holocaust, začali sdílet své vzpomínky a přibývala vědecká literatura, spolu s psanými vzpomínkami. Soudní proces pomohl ke zvýšení povědomí o holocaustu a proměnil intelektuální krajinu.⁶¹

---

⁵⁸ CESARANI, David. *Eichmann: jeho život a zločiny*. Praha: Argo, 2008, str. 122

⁵⁹ První až čtvrtý bod vinil Eichmanna za zločiny proti židovskému národu – mezi lety 1939 – 1945 způsobil smrt milionů Židů, napomáhal realizaci „konečné otázky“, vydával příkazy k likvidaci a usmrcování Židů v koncentračních táborech. Také se v obžalobě uvádělo, že Eichmann byl ten, kdo nařizoval používání plynu Cyklonu B a zařizoval jeho dovoz. V prvních bodech také vinil Eichmanna z vyhánění a vysídlování obyvatel po obsazení Polska, zapříčinění se na smrti stovek a tisíců Židů v pracovních táborech. Podle obžaloby Eichmannovo konání bylo vedeno „snahou zničit židovský národ.“ Druhý bod byl obvinění z toho, že Eichmann způsobil uvržení milionů Židů do nelidských podmínek. Třetí bod obžaloby se vztahoval na závažné újmy, kterými Židé trpěli – bití, hladovění, zotročení a dále. Čtvrtý bod vinil Eichmanna za nucené sterilizace a interrupce prováděné na Židech. Mezi posledními body padlo obvinění za zločiny proti nežidovskému obyvatelstvu – deportace 500 000 Poláků, desítek tisíc Romů). Poslední body vinily Eichmanna za to, že byl členem nepřátelských organizací jako bylo SS a gestapo. (Cesarani, 2008)

⁶⁰ CESARANI, David. *Eichmann: jeho život a zločiny*. Praha: Argo, 2008. Str. 315

⁶¹ CESARANI, David. *Eichmann: jeho život a zločiny*. Praha: Argo, 2008, str. 315

Soudní proces také změnil izraelské národní vědomí v tom smyslu, že do té doby neexistovala v Izraeli žádná společenská diskuze ohledně holocaustu. Podle historiků se v poválečném období v celé izraelské společnosti o holocaustu mlčelo.⁶² Mladší generace byla s holocaustem konečně poprvé seznámena. Spisovatel Chaim Guri se k situaci vyjádřil: „Teprve s dopadením Adolfa Eichmanna byla mladší generace Izraelců nucena se vypořádat s touto strašlivou kapitolou židovských dějin. Pamětníci holocaustu konečně dostali příležitost, aby promluvili. Ze dne na den se na ně zaměřila pozornost celého národa.“ Důležitou roli hrála právě kniha Arendtové *Eichmann v Jeruzalémě*, kdy podle historika Davida Cesarani tato kniha měla ještě větší vliv na vnímání holocaustu než samotný proces. Arendtová rozvířila velkou debatu ohledně holocaustu a jako reakce na její dílo bylo sepsáno přes 200 knih. Cesarani také tvrdí, že tato smršť debat se může pokládat za zrod vědy o holocaustu.⁶³ Mediální pozornost a následné debaty ohledně knihy *Eichmann v Jeruzalémě* způsobilo přelomovou událost i ve Spojených státech amerických, kde veřejný diskurz ohledně holocaustu téměř neexistoval.

„Byla to první velká veřejná událost, která představila holocaust jako samostatnou dějinnou kapitolu odlišenou od větších historických celků druhé světové války či třetí říše a vymezenou jako jev tvořený nacistickým úsilím vyhladit evropské Židovstvo.“⁶⁴

2.3 Pojetí banality zla podle Hanny Arendtové

Již ve svém předchozím díle *Původ Totalitarismu*, Arendtová zpochybňovala záměry a motivy lidí, kteří se podíleli na holocaustu. Došla k názoru, že vyhlazovací tábory představují symbol radikálního zla, jehož zlé skutky nelze vysvětlit lidsky pochopitelnými motivy. Arendtová tvrdila, že bestialita a sadismus jsou součástí lidské historie, a tudíž nepopírala, že také často hrály roli v páchání nacistických zločinů. Zdůrazňuje ovšem, že s nástupem totalitarismu vzniklo něco odlišného, co se objevilo v koncentračních táborech – kde spontánní agrese byla nahrazena systematickým a chladným ničením lidských těl a mysli. Tím u Arendtové nastává otázka: Jak je možné vysvětlit skutečnost, že normální muži akceptují vraždění nevinných obětí, jako by šlo o nejněnormálnější státní záležitost?⁶⁵

---

⁶² CESARANI, David. *Eichmann: jeho život a zločiny*. Praha: Argo, 2008., str. 320

⁶³ Tamtéž, str. 315

⁶⁴ Tamtéž, str. 326

⁶⁵ BERNSTEIN, R. J. (2007). *Radical evil: a philosophical interrogation*. Cambridge, Polity. Str. 216

Na tuto otázku nám ohledně motivů a záměrů strůjců, kteří se podíleli na holocaustu, již úvahy o radikálním zlu dostatečně neodpoví. Právě na tuto otázku se zaměřuje ve svém díle Eichmann v Jeruzalémě, vydaném v roce 1963. V díle popisuje soudní proces, kterého se účastnila jako novinářka pro časopis New Yorker s obžalovaným nacistickým zločincem Adolfem Eichmannem. Proces s Eichmannem byl pro Arendtovou impulsem pro zabývání se otázkou zla. Arendtová po procesu změnila názor na své úvahy ohledně radikálního zla, které nemohlo být vysvětleno lidsky pochopitelnými motivy. Eichmann, který byl obžalobou v popředí s Gideonem Hausnerem popisován jako hrůzné monstrum a krvežíznivý vrah, překvapil Arendtovou svou děsivou normálností.

Eichmann před soudem představoval obyčejného úředníka, který se vyjadřoval pomocí ustálených frází a úřednickou mluvou. Další účastník procesu Moše Pearlman se o Eichmannovi vyjádřil: „Největším překvapením byla naprostá obyčejnost toho člověka, zcela průměrný typ plešatící pětapadesátník s čerstvě přistřiženými vlasy, brýlemi se silnými kostěnými obroučkami na zahnutém nose, drobnými ústy s tenkými rty, bezkrevnými oholenými tvářemi a vráskami způsobenými starostmi či věkem nebo obojím. Eichmannovi se přičítaly zločiny takových rozměrů, že člověk čekal, že se otevřou dveře a do prosklené kabiny vejde nějaká stvůra. Místo toho se objevil úplně obyčejný člověk, jakého má každý za souseda.“⁶⁶ Arendtová ve své knize představuje fenomén banality zla, který byl ve své době hojně kritizovaný. Když izraelský filozof Gershom Scholem vyjádřil kritiku vůči Arendtové a její úvaze o banalitě zla, vyčítal jí, že v úvaze banality zla jí chybí cit vůči Židovskému národu. Arendtová odpověděla Scholemu, kde vysvětlovala její změnu názoru v opuštění od pojmu radikálního zla: „Dnes se domnívám, že zlo není nikdy radikální, že je jen extrémní, a že nemá ani hloubku, ani démonický rozměr. Může vše zaplavit a zpusťřit celý svět právě proto, že se šíří jako houba. Jak jsem řekla ,příčí se myšlení, protože myšlení se snaží dosáhnout hloubky, dotknout se kořenů, a jakmile se zabývá zlem, je zklamáno, protože nenachází nic. V tom je jeho ‚banalita‘. Pouze dobro má hloubku a může být radikální“⁶⁷

Arendtová zasadila Eichmanna do své teorie totalitarismu, kterou již představila ve svém díle. Eichmann pro ni ztělesňoval přesně typ člověka, který totalitní systém potřebuje pro konání nelidských činů. Radikální zlo nám popisuje činy a elementy, které zapříčinily existenci vyhlazovacích táborů, naopak banalita zla sleduje výpověď o pachateli a jeho motivech, které ho vedly zúčastnit se hromadného vraždění Židů. Podle Richarda J.

⁶⁶ CESARANI, David. *Eichmann: jeho život a zločiny*. Praha: Argo, 2008. Ecce homo. Str. 252

⁶⁷ TRAVERSO, Enzo. *Trhlina v dějinách: esej o Osvětlení a intelektuálech*. Praha: Academia, 2006. Str. 89

Bernsteina pojem banality zla nebyl v rozporu s dřívějším pojmem radikálního zla – nenahrazoval ho, nýbrž jej doplňoval.⁶⁸

Izraelská obžaloba popisovala Eichmanna jako zrůdu. Arendtová v Eichmannovi vidí člověka, který není schopný nezávisle myslet, a díky této absenci myšlení se dokáže podílet na nelidských zločinech. Arendtová popisuje, že v Eichmannovi nemohla nalézt onu d'ábelskou povahu, kterou předkládala izraelská obžaloba. Tvrdí, že právě nepřítomnost myšlení může způsobit větší zkázu než všechny instinkty ke zlu dohromady, které možná člověk v sobě má.⁶⁹

„Neboť když hovořím o banalitě zla, hovořím striktně na úrovni fakt a poukazuji přítom na jev, který bil při procesu do očí... Pomineme-li jeho mimořádnou horlivost, s níž toužil po osobním povýšení, žádné motivy neměl. A tato jeho horlivost sama o sobě vůbec nebyla kriminální... Jemu jenom... nikdy nedocházelo, co ve skutečnosti dělá... Eichmann nebyl hloupý. To, co ho predisponovalo, aby se stal jedním z největších zločinců nacistické epochy byla naprostá nepřítomnost myšlení, něco, co v žádném případě není totožné s hloupostí. A jestliže toto je ‚banální‘ a dokonce směšné, jestliže ani při nejlepší vůli jsem nebyla s to u Eichmanna odhalit d'ábelskou hloubku... Naučení, které si bylo možno odnést z Jeruzaléma, bylo následující: právě tato vzdálenost od skutečnosti a tato nepřítomnost myšlení je s to způsobit větší zkázu než všechny instinkty ke zlu dohromady, které možná člověk v sobě má.“⁷⁰

Pojetí banality zla podle Arendtové má právě představovat onu bezprecedentnost holocaustu, kdy nacistické zločiny nebyly páčány sadisty ani mučiteli, ale naprosto „normálními“ lidmi. „Banální nebyla genocida, ale povaha jejich pachatelů.“⁷¹

V čem tedy vlastně spočívá ona banalita zla? Podle Arendtové Eichmann postrádal imaginaci a empatii, jeho zločiny nepramenily ze zlého instinktu, ale z „bezmyšlenkovitosti“ – v čemž spočívá hlavní myšlenka banality zla. Popis Eichmanna jako „vraha od stolu“, který není ani fanatický, ani sadistický, ale právě díky neschopnosti kritického myšlení, kdy člověk bezmyšlenkovitě vykonává činy podle rozkazu. Tím Arendtová utvářela obrázek člověka, kterému pouze nedochází, co vlastně dělá, a co mají jeho činy za důsledek. „Na Eichmannově osobě přece nejvíce znepokojovalo to, že většina lidí byla jako on, a lidé ve své většině nejsou sadističtí ani perverzní, ale byli a dosud jsou strašně, ba úděsně normální.“

---

⁶⁸ TRAVERSO, Enzo. *Trhlina v dějinách: esej o Osvětlení a intelektuálech*. Praha: Academia, 2006, str. 90

⁶⁹ ARENDT, Hannah. *Eichmann v Jeruzalémě: zpráva a banalita zla*. Praha: Mladá fronta, 1995. Str. 360

⁷⁰ ARENDT, Hannah. *Eichmann v Jeruzalémě: zpráva a banalita zla*. Praha: Mladá fronta, 1995. Str. 361

⁷¹ TRAVERSO, Enzo. *Trhlina v dějinách: esej o Osvětlení a intelektuálech*. Praha: Academia, 2006. Str. 89

Z pohledu našich právních institucí a podle našich morálních měřítek byla tato normalnost mnohem úděsnější než všechny ty brutality dohromady. Neboť to znamenalo, jak jsme se dozvíдали znovu a znovu z výpovědí obžalovaných a jejich obhájců v Norimberku, že tento nový typ zločince... páchá své zločiny za okolností, které mu prakticky znemožňují vědět nebo cítit, že to, co dělá, je špatné.⁷²

Eichmannovy motivy dokonce skutečně byly banální, jeho jedinou motivací byl kariérní vzestup. Eichmann byl jen kancelářskou „krysou“, který se řídil grafy a instrukcemi, Arendtová Eichmanna popisuje jako součást mašinerie smrti, kterého pohánělo spíše pracovní rytmus nežli ideologická nenávist. Bylo jednoznačné, že Eichmann byl velmi horlivý a precizní pracovník, vše prováděl jako občan, co ctí zákon, a který pouze vykonává svou povinnost a sám byl hrdý na to, že se choval jako „spořádaný občan“. Arendtová tedy tvrdí, že v totalitním světě se dobro stává zlem, a naopak ty činy, které byly normálně nezákonné, jsou považovány za správné. Totalitarismus podle Arendtové také závisí na vštěpování poslušnosti, kdy bylo pro režim důležité, aby se člověk choval podle představy „řádného občana“.

Eichmann vždy horlivě odmítal odpovědnost za vraždy Židů a obhajoval se tím, že takovou rozhodující moc ani neměl. Eichmann tvrdil, že nemůže být za tyto činy souzen, protože v jeho náplni práce byla koordinace deportací a transportů, a co se poté s lidmi stalo již nebylo v jeho moci. Arendtová v knize také řeší otázku Eichmannova svědomí, a jak je vlastně možné, že lidé byli absolutně loajální Hitlerovi i přesto, že se z nich stali vrazi. I Eichmann si uvědomoval, že to nebyl rozkaz, ale zákon, podle kterého se všichni stali zločinci. Arendtová vysvětluje, že Hitlerův rozkaz byl provázen množstvím nařízeních a směrnic psaných zkušenými právníky, kteří tyto rozkazy udávaly v platnost. „Zlo ve Třetí říši ztratilo svou vlastnost, podle níž je pozná většina lidí: že je pokušením.“⁷³ Úředníky jako byl Eichmann v nacistickém Německu Arendtová charakterizuje jako omezené a s nedostatkem představitosti, kteří svou práci brali smrtelně vážně. Jejich myšlenky byly zaměřeny pouze na plnění daného úkolu a tím se oddalovali uvědomění si toho, co vlastně páchají. „...co pro Eichmanna byla každodenní rutina se svými drobnými úspěchy a porážkami, to pro Židy znamenalo do slova a do písmene konec světa.“⁷⁴

Bruno Bettelheim dále vysvětluje, že nejbližší velitelé, kteří spadali pod Hitlera byli jeho loutkami. Na tomto principu, kdy všichni tito velitelé plnili rozkazy nejvyššího vůdce,

---

⁷² ARENDT, Hannah. *Eichmann v Jeruzalémě: zpráva a banalita zla*. Praha: Mladá fronta, 1995. Str.350

⁷³ ARENDT, Hannah. *Eichmann v Jeruzalémě: zpráva a banalita zla*. Praha: Mladá fronta, 1995, str. 202

⁷⁴ Tamtéž, str. 206

je založen totalitní stát. Bettelheim je tvrzení, že ti velitelé, kteří měli vysoké postavení v rámci nacistické hierarchie, neměli možnost se podílet na konečných rozhodnutích, tato zodpovědnost náležela jen nejvyššímu vůdci – Hitlerovi. „Mnozí z jeho přívrženců přijali totalitní stát do takové míry, že žili jen skrze svého vůdce. Konečným výsledkem bylo, že již nevěděli, jak žít, jenom jak zemřít.“⁷⁵ Dále Bettelheim uvádí příklad skutečnosti, kdy samotní oddaní příznivci Hitlera dosáhli zničení své osobnosti. Příkladem uvádí nacistovi Rudolfa Hössovi, který byl hlavním velitelem v Osvětimi. Bettelheim popisuje, jak se ze samotného velitele Osvětimi stala živá mrtvola, protože se naprosto podrobil totální nadvládě, kterou nad ním nacistický stát měl. Z toho důvodu, že se stal jen „vykonavatelem úředních požadavků“, a upustil od své vlastní individuality a identity. Stal se strojem, který plnil rozkazy nadřízených „musel se však naprosto zbavit sebeúcty a sebelásky.“⁷⁶ Tato skutečnost nejspíše platila pro více vysoce postavených nacistických velitelů.

Pojem „banality zla“ byl velmi kontroverzní, a ne všemi byl Eichmann vnímán podobně jako u Arendtové. Podle historika Edwarda Crankshawa byl Eichmann „lidským strojem“, který nepředstavoval nemyslitelného úředníka napomáhajícího k udržení chodu mašinerie smrti. Podle Crankshawa byl Eichmann „fanatik, který v sobě podivuhodně spojoval pomatenost s prvotřídními řídicími a organizačními schopnostmi.“⁷⁷

Také historik Raul Hilberg, známý svými průkopnickými pracemi o holocaustu, se postavil vůči Arendtové kriticky. Hilberg nevnímal Eichmanna jako obyčejného byrokrata, který neví, co dělá, ale jen jako autora zodpovědného za návrh vyhlazení evropských Židů. Hilberg tvrdí, že Eichmann měl určitou moc a byl zodpovědný za násilné vystěhování a vyvlastňování majetku Židů, a také byl hlavní koordinátor transportů do vyhlazovacích táborů – „V tomto zlu nebylo nic banálního,“ tvrdí Hilberg.⁷⁸

Arendtová kritizovala postoj izraelského soudu ohledně „konečného řešení“. Tvrdila, že soud v Jeruzalémě nedokázal pochopit, že to, co se odehrálo ve vyhlazovacích táborech je něčím zcela novým. Soud považoval holocaust za pokračování perzekuce židovského národa a vnímal holocaust jako ten nejhorší pogrom v židovské historii. „Žádný z účastníků jasně nepochopil, že povaha oněch hrůz, které se odehrály v Osvětimi, se liší od krutostí minulosti.“⁷⁹ Arendtová definovala konečné řešení jako zločin proti lidskosti a útok na

---

⁷⁵ BETTELHEIM, Bruno. *Lidé nejsou mravenci: postřehy psychoanalytika z koncentračního tábora*. Přeložil Miroslava KOPICOVÁ. Praha: Portál, 2021. Str. 132

⁷⁶ Tamtéž, str. 132

⁷⁷ CESARANI, David. *Eichmann: jeho život a zločiny*. Praha: Argo, 2008. Str. 319

⁷⁸ TRAVERSO, Enzo. *Trhlina v dějinách: esej o Osvětimi a intelektuálech*. Praha: Academia, 2006. Str. 91

⁷⁹ ARENDT, Hannah. *Eichmann v Jeruzalémě: zpráva a banalita zla*. Praha: Mladá fronta, 1995. Str. 354

lidskou různorodost, kdy vyhlazování celých národů (Židé, Poláci, Romové) ohrožuje mezinárodní řád a lidstvo jako celek.⁸⁰ Tím se vysvětluje, že oběti byly vybírány na základě antisemitismu, ale s cílem celkového vyhlazení národa, což se již dotýkalo celého lidstva. „Židovská jedinečnost a lidská univerzalita byly v tomto zločinu nerozlučně spjaty.“⁸¹

Na Eichmanna tedy můžeme pohlížet jako na úředníka, který měl určité postavení, ale přesto mohl být „uvězněný“ uvnitř byrokratického aparátu, kde bezmyšlenkovitě plní rozkazy a poslušně koná daný úkol bez možnosti uvědomění si, jaké důsledky mají jeho činy. Ve své knize *Eichmann v Jeruzalémě* Arendtová tvrdí, že Eichmann prošel psychiatrickým šetřením, kdy výsledkem šetření vždy bylo prokázání skutečnosti, že je „normální.“ Měl normální, typické vztahy vůči své rodině, přátelům a jeho dětem. Tím se tedy mohlo vyvrátit tvrzení toho, že byl Eichmann psychicky labilní sadista s touhou vraždit. Dokonce farář, který ve vězení v Izraeli navštěvoval Eichmanna potvrdil, že je normální člověk „s velmi pozitivními idejemi.“⁸² Také se vyvrátilo to, že by byl antisemitským fanatikem, protože osobně nic proti Židům neměl, což dokazuje jeho přátelství z dětství s židovským chlapcem Mischou Sebbou, kdy přátelství trvalo i po Eichmanově nástupu do nacistické strany.⁸³ Také ve své pracovní kariéře pracoval v židovském podniku ropné společnosti Oil Vacuum Company. Dokonce měl rodinné vztahy se Židy přes jeho nevlastní matku Marii Zawrzelowou. Také je možné, že Eichmannova zdánlivá nevýraznost a otupělost při soudu mohla tvořit část strategie při obhajobě, kdy si Eichmann dával pozor na to, aby neprojevoval svou násilnou povahu nebo to, že plnil své pracovní úlohy s vášní. I prokurátora Hausnera překvapilo, jak se Eichmann choval „už se nechoval jako velitel gestapa, nic nenavědčovalo d'ábelské síle, navenek se neprojevovala jeho proslulá krutost a zlovolnost.“⁸⁴

Bettelheim zmiňuje skutečnost, jak si mohli příslušníci SS zachovat svůj pocit klidu a rovnováhy, přestože činili nelidské zločiny. Tuto skutečnost popisuje na doktorech Mengelem a Nyiszlim. Uvádí, že doktor Mengele prováděl v koncentračních táborech porody podle běžného postupu, jak by to činil za normálních okolností – dodržování hygienických opatření, pečlivé zacházení při provádění porodu. Právě ta nesmyslná část nastala, když po necelé hodině po porodu ten samý doktor dokázal poslat matku s novorozencem do plynové komory. Bettelheim je mínění, že aby po takových

---

⁸⁰ ARENDT, Hannah. *Eichmann v Jeruzalémě: zpráva a banalita zla*. Praha: Mladá fronta, 1995, str. 349

⁸¹ TRAVERSO, Enzo. *Trhlina v dějinách: esej o Osvětlení a intelektuálech*. Praha: Academia, 2006., Str. 88

⁸² ARENDT, Hannah. *Eichmann v Jeruzalémě: zpráva a banalita zla*. Praha: Mladá fronta, 1995. Str. 39

⁸³ CESARANI, David. *Eichmann: jeho život a zločiny*. Praha: Argo, 2008. Str. 29

⁸⁴ Tamtéž, str. 243

zkušenostech se sebou člověk mohl žít, musel si stále něco namlouvat. Také doktor Nyiszli, který byl v Osvětimi jako vězeň, ale „vypomáhal“ u nacistického doktora v koncentračním táboře. Bettelheim uvádí, jak se doktor Nyiszli vyrovnával s tím, že je vlastně spolupachatelem na genocidě vlastního národa. „To, jak doktor Nyiszli klamal sebe sama, je vidět například už z toho, jak o sobě opakovaně mluví jako o doktorovi, ačkoli pracoval jako pomocník zločince.“⁸⁵ Také se se situací vyrovnával tak, že i v koncentračním táboře vlastně pokračoval ve své odborné činnosti, kterou vykonával i před vstupem do tábora – jen nebral ohled na to, na jaký účel se jeho dovednosti využívají. Cítil hrdost na své předešlé pracovní povolání, kterého nabyl před vstupem do koncentračního tábora. „Právě hrdost na odborné dovednosti a znalosti, bez ohledu na morální dopad, je nebezpečná.“⁸⁶ Bettelheim dále varuje, že i přesto že koncentrační tábory již neexistují, tento moderní rys, který klade důraz na pracovní dovednosti stále se ve společnosti vyskytuje. „Auschwitz je pryč, ale dokud tento postoj přetrvává, nebudeme v bezpečí před lhostejností k životu v jeho jádru.“⁸⁷

Eichmann při soudu působil jako by naprosto nevnímal své okolí, působil duchem nepřítomný bez žádného náznaku projevu jakékoliv emoce. K tématice banality zla se po vlně kritiky Arendtová vrátila. „Když jsem před několika lety psala reportáž o procesu s Eichmannem v Jeruzalémě, hovořila jsem o banalitě zla a nemínila jsem tím žádnou teorii nebo nauku, nýbrž něco zcela konkrétního – fenomén zločinů spáchaných v obrovském rozsahu, které nebylo možné dopodrobna objasnit na základě špatnosti, patologičnosti či ideologického přesvědčení jednajícího, jehož snad jen jedinou osobní zvláštní byla mimořádná povrchnost. Ačkoli jeho činy lze označit za monstrózní, nebyl Eichmann ani monstrum ani démon. Jediným specificky charakteristickým rysem, který bylo možné objevit v jeho minulosti a v chování během procesu i předchozího policejního vyšetřování, bylo něco zcela negativního: nebyla to hloupost, nýbrž zvláštní, zcela autentická neschopnost myslet.“⁸⁸

---

⁸⁵ BETTELHEIM, Bruno. *Lidé nejsou mravenci: postřehy psychoanalytika z koncentračního tábora*. Přeložil Miroslava KOPICOVÁ. Praha: Portál, 2021. Str. 153

⁸⁶ Tamtéž, str. 154

⁸⁷ BETTELHEIM, Bruno. *Lidé nejsou mravenci: postřehy psychoanalytika z koncentračního tábora*. Přeložil Miroslava KOPICOVÁ. Praha: Portál, 2021, str. 154

⁸⁸ ARENDTOVÁ, Hannah. *Myšlení a úvahy o morálce: přednáška*. Přel. Lucie Cviklová a Petra Gümplová. In: *Reflexe: Filosofický časopis*, 19, 1998

2.4 Pokus o uchopení banality zla vědeckým bádáním

Po veliké popularizaci Arendtové knihy *Eichmann v Jeruzelémě* a jejího pojetí banality zla ve Spojených státech amerických v 60. letech, se na tento popud začal tímto fenoménem zabývat i psycholog Stanley Milgram. Milgram se chtěl přímo zaměřit na téma poslušnosti vůči autoritě a jak mohou lidé vykonat hrůzné činnosti pod tlakem autority. V podstatě si chtěl Milgram v praxi odůvodnit skutečnost, jak normální člověk jako Adolf Eichmann spáchal hrůzné zločiny, aniž by by byl sadistou. Právě Milgram navazoval na výpovědi Eichmanna u soudu, kde vždy tvrdil, že se cítí nevinný za spáchané činy a obhajoval se tím, že jen plnil rozkazy – Milgram byl toho názoru, že normální lidé jsou schopni vykonat cokoli pokud jsou pod tlakem rozkazu autority. Historik Cesarani předkládá ve spojitosti s Milgramovou snahou o odůvodnění páčání nacistických zločinů normálními lidmi to, že „mínění Arendtové, že Eichmanovo automatické přijímání povelů shora zčásti objasňovalo jeho schopnost páchat zločiny, tím jakoby dostalo vědecký základ.“⁸⁹

Milgram svůj experiment popisuje ve své knize s názvem *Poslušnost vůči autoritě (Experiment, který zpochybnil lidskou přirozenost)*. Experiment byl proveden na Yaleově univerzitě s pomocí katedry psychologie. Přizvaný dobrovolník k experimentu měl vykonat některé činnosti, které se neshodují s jeho svědomím. Experiment se tvářil jako ověření paměti, ale Milgram si chtěl ověřit stav mysli a jednání dobrovolníka pod nátlakem autority – v podobě experimentátora. Zajímalo ho, kdy dobrovolník odmítne nebo zda vůbec odmítne provést činnost, kterou dostal rozkazem. Přizváni byli dva dobrovolníci, kterým byli rozděleny dvě úlohy – úloha žáka a učitele. Žák byl v odlišné místnosti a jeho zápěstí bylo připoutáno na elektrodu. Jakmile se žák dopustí chyby v naučené frázi, dostane elektrický šok s narůstající intenzitou. Ve skutečnosti byl žák herec, který měl jen předstírat bolest z elektrických šoků. Učitel je v jiné místnosti s výhledem na žáka a jeho náplň práce spočívá v manipulaci s elektrickým generátorem v rozmezí od 15 Voltů po 450 Voltů. Pokud žák odpoví chybně, učitel mu má udělit šok. Experimentátor má roli autority, která dává pokyny učiteli. Pokud si účastník experimentu (učitel) nebyl jistý, zda má stále navyšovat napětí, experimentátor v roli autority na něj vyvíjel tlak: „Experiment vyžaduje, abyste pokračoval.“⁹⁰ Výsledek experimentu byl takový, že všichni účastníci experimentu dali žákovi elektrické šoky v napětí 300 Voltů, a dokonce dvě třetiny účastníků pokračovalo až

---

⁸⁹ CESARANI, David. *Eichmann: jeho život a zločiny*. Praha: Argo, 2008, str.19

⁹⁰ MILGRAM, Stanley. *Poslušnost vůči autoritě: experiment, který zpochybnil lidskou přirozenost*. Přeložil Hana ANTONÍNOVÁ. Praha: Portál, 2017, str 27.

do 450 Voltů, tedy do maxima. Milgram tedy díky svému experimentu zjistil, že i přestože byli účastníci pod stresem, a přestože mnozí vyjádřili protest – i přesto většina účastníků pokračovala ve svém úkolu.⁹¹ Tím si Milgram ověřil, že i běžní lidé, kteří nejsou žádní sadisté, ani s agresivními sklony, dokážou pod nátlakem ublížit lidem. „Viděl jsem stovky obyčejných lidí, kteří se v mých experimentech podřizovali autoritě, a musím přiznat, že představa Hannah Arendtové o banalitě zla je blíže pravdě, než bychom se odvážili pomyslet.“⁹²

Sám Milgram ale přiznává nedostatky studie, při které byly vynechány určité znaky, které v nacistickém Německu zapříčinily tu skutečnost, že němečtí obyvatelé oddaně plnili rozkazy, i když vlastně páchali zločin. Mezi tyto znaky například patří ničení své oběti nacisty ještě před systematickým vyhlazováním, kdy několik let před tím antisemitistická propaganda vyčleňovala Židy ze společnosti a německé obyvatelstvo připravovala na přijetí myšlenky, že Židé skutečně do společnosti nepatří. „Krok za krokem byli Židé vyloučeni z kategorie občanů a státních příslušníků a nakonec jim byl odepřen i status lidské bytosti.“⁹³ Milgram dále vysvětluje, že pro německé obyvatelstvo bylo v průběhu války a za holocaustu „snazší“ páchat zločiny proti Židům z toho důvodu, že věřili myšlence, která představovala Židy jako nepřátele a zločince. Tím Milgram navazuje na jeho myšlenku, že by dobrovolníci při experimentu snadněji pouštěli elektrické šoky, kdyby byly toho přesvědčení, že na přijímací straně jsou vrazi nebo sadisté.

2.5 Byrokratický aparát a banalita zla

Pro Arendtovou se stal pojem banality zla potřebný k celkovému pochopení systému vyhlazování, který byl proveditelný pomocí složitě rozvětvené administrativní a byrokratické organizace, která ve svých činech zbavuje lidskosti – „banalita zla ztělesňována Eichmannem ukazuje na rutinnost, administrativnost a ‚racionálnost‘ vraždění.“⁹⁴

V knize *Eichmann v Jeruzalémě* je Arendtová toho názoru, že holocaust mohl být proveden jen pomocí gigantického byrokratického aparátu, který měl podporu vládních

---

⁹¹ MILGRAM, Stanley. *Poslušnost vůči autoritě: experiment, který zpochybnil lidskou přirozenost*. Přeložil Hana ANTONÍNOVÁ. Praha: Portál, 2017, str. 29

⁹² MILGRAM, Stanley. *Poslušnost vůči autoritě: experiment, který zpochybnil lidskou přirozenost*. Přeložil Hana ANTONÍNOVÁ. Praha: Portál, 2017, str. 24

⁹³ Tamtéž, str. 28

⁹⁴ TRAVERSO, Enzo. *Trhlina v dějinách: esej o Osvětlení a intelektuálech*. Praha: Academia, 2006. Str. 90

zdrojů. Sám Eichmann se hájil tím, že byl jen pouhým funkcionářem, který byl lehce nahraditelný ve své práci – „koneckonců to někdo udělat musel“.⁹⁵ Později s Arendtovou souhlasil i americký sociolog Zygmunt Bauman, který tvrdí, že masové vyvražďování „vyžadovalo nahradit dav byrokracií a společné běsnění poslušností vůči autoritě.“⁹⁶

Vztek a náhodné pogromy jsou pro masové vyhlazování neúčinné a jsou nahrazeny organizací rutinních postupů. V této kapitole bych se ráda věnovala tomu, jakou roli měl byrokratický aparát při realizaci holocaustu, a jak do procesu zapadal Eichmann v pojetí Hannah Arendtové.

Příčiny vyústění holocaustu nelze vysvětlit jako pouhý přirozený vývoj modernosti, protože to, jaké násilí se odehrálo ve vyhlazovacích táborech nepředstavuje normální určení moderní společnosti.⁹⁷ Důležité na holocaustu je uvědomění, že by takové masové vraždění nebylo možné provést bez určitých faktorů modernosti – jako je instrumentální racionalita a technologie. Sociolog Zygmunt Bauman společně s Hannah Arendtovou považují holocaust za koncept moderního vraždění. „Židovská genocida jako industrializovaná forma barbarství představuje spíše patologický projev modernosti než její popření.“⁹⁸

Naopak německý filosof Norbert Elias se zmiňoval o židovské genocidě jako o výsledku „decivilizačního“ vývoje, který poté vyústil v režim inspirovaný „předindustriálním“ pojetím světa.⁹⁹ Samozřejmě by se holocaust neodehrál bez vážnějších příčin antisemitismu a válečného stavu.

Sociolog Bauman analyzoval tyto moderní faktory, které měnily obyčejné lidi ve vrahy a zapříčinily existenci a funkčnost vyhlazovacích táborů. Proto, aby forma násilí byla co nejúčinnější, se musí podřídit instrumentálně racionálním kritériím, která zapříčiní vzdálení se od morálního hodnocení cílů – v nacistickém Německu tento úkol převzala byrokratická struktura.

Mezi první faktory se řadí důležitost autority v systému. Celá organizační činnost, která vedla k existenci vyhlazovacích táborů byla schválena nejvyšší autoritou. „Prostřednictvím hierarchie odpovědnosti by poslouchala pouze vůli nejvyšší autority – ať to byla vůle jakákoliv.“¹⁰⁰ Silný vůdce má své následovníky, kteří věří, že vůdce má k veškerému jednání dobré důvody a v dobré víře ho následují. Vůdce je také na vrcholu celé

---

⁹⁵ ARENDT, Hannah. *Eichmann v Jeruzalémě: zpráva a banalita zla*. Praha: Mladá fronta, 1995. Str. 362

⁹⁶ BAUMAN, Zygmunt. *Modernita a holocaust*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003. Str. 140

⁹⁷ TRAVERSO, Enzo. *Trhlina v dějinách: esej o Osvětlení a intelektuálech*. Praha: Academia, 2006. Str. 222

⁹⁸ Tamtéž, str. 222

⁹⁹ Tamtéž, str. 224

¹⁰⁰ BAUMAN, Zygmunt. *Modernita a holocaust*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003. Str. 141

hierarchie byrokratického aparátu a měl monopol na nástroje násilí.¹⁰¹ Například je možné zmínit, jak se formovalo chování samotného Eichmanna – po celý svůj život vzhlížel k silné „otcovské autoritě“. Také příslušníci SS byli samostatnou autoritativní elitou, a i britský sociolog Stewart Clegg zmiňuje, že holocaust byl podporován oficiální vědou a umožňoval rozvoji mnoha kariér v akademické sféře, vědě, filozofii, historii atd.

Je důležité si uvědomit, že „většina velitelů Einsatzgruppen, masových popravčích oddílů, které zavraždily až třetinu všech obětí holocaustu, byla držiteli doktorátů nebo dokonce doktory práv. Byli to hlavní nositelé německé civilizace nikoliv podřadní lidé, ztroskotanci nebo retardí.“¹⁰²

Druhým faktorem je rutinizace, kdy celý systém měl rutinní povahu. Pro uskutečnění cílů holocaustu byla rutina důležitá, protože ulehčuje jednání a eliminuje potřebu reflexe a odpovědnosti. Podle sociologa Clegga se právě díky této funkci jednotlivci stávají pouhými kolečky v obřím stroji, který je poháněn. Člověk je při plnění úkolu zaměřen jen na svou malou část z celé organizační soustavy – nedokáže vidět a uvědomit si, jak a kam jeho úkol zapadá v celkovém obrazu a tím si neuvědomuje celkové důsledky svého počínání.¹⁰³

Tento proces dále analyzuje Bauman, který je takového tvrzení, že podstatou v rámci byrokratické struktury je funkcionální dělba práce a nahrazení morální odpovědnosti odpovědností technickou.¹⁰⁴ Dělba práce vytváří distanc mezi většinou vykonavatelů práce od konečného cíle, což má za následek vytvoření odstupů od celkového výsledku. Každý člen v byrokratické hierarchii má svou oddělenou pracovní činnost, ve které je odborně cvičen jen na danou pozici a už si neuvědomuje, jakou náplň práce má další vykonavatel. Hierarchie byrokracie si uvědomuje rozmanitost dovedností.¹⁰⁵

Tento odstup mezi vykonavatelem a samotným výsledkem platí i pro „vyšší“ úroveň hierarchie, která dává příkazy – tito funkcionáři nemuseli stoupat po pracovním žebříčku, ale byli nabíráni kvůli odlišným manažerským dovednostem, což způsobuje další odstup mezi funkcionáři a vykonavatelem. To tedy způsobí situaci, kdy funkcionáři vydávají příkazy, aniž by si zcela uvědomovali jejich důsledky. Funkcionáři, kteří se řídili jen výsledky na základě statistik a grafů, které sledovaly jen pokrok a jsou nic neříkající o samotné povaze činnosti vedoucí k výsledku.

---

¹⁰¹ CLEGG, Stewart. *Bureaucracy, the Holocaust and Techniques of Power at Work*. Management Review, vol. 20, no. 4, 2009. Str. 338

¹⁰² CLEGG, Stewart. *Bureaucracy, the Holocaust and Techniques of Power at Work*. Management Review, vol. 20, no. 4, 2009, str. 338

¹⁰³ Tamtéž, str. 339

¹⁰⁴ BAUMAN, Zygmunt. *Modernita a holocaust*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003, str. 151

¹⁰⁵ Tamtéž, str. 151

S procesem, který vytváří odstup mezi vykonavatelem a samotným výsledkem, souvisí také nahrazení morální odpovědnosti technickou odpovědností.¹⁰⁶ Bauman rozlišuje technickou odpovědnost od morální tím, že při technické odpovědnosti funkcionář zapomene, že jeho jednání je jen prostředkem k dosažení cíle. Pro to, aby bylo byrokratické jednání technicky účinné, je zapotřebí „nedůležitost morálních kritérií,“ která se vytváří právě díky izolaci výsledků jejich jednání „většinou buď snadno projdou morální zkouškou, nebo jsou morálně neutrální.“¹⁰⁷

Co dále podporuje oddanost úkolu vykonavatele jsou jeho osobní motivy a jeho důvody k danému jednání jako je ambicióznost, touha vyniknout, také jeho zbabělost a důslednost nadřazeného. Jsou tolik zaneprázdněni daným úkolem, že si neuvědomují okolnosti. „Ať dělají cokoli, chtějí to udělat dobře.“¹⁰⁸

Dalším faktorem uvnitř byrokratického aparátu je dehumanizace předmětu. Dehumanizace způsobuje, že se subjekty jednáno jen technicky a eticky neutrálně. Odlišnění předmětu nastává v okamžiku, kdy vybrané subjekty byrokratického jednání jsou „redukovány na soubor kvantitativních veličin“¹⁰⁹ a z důvodu celkové distance mezi členy organizace a oběťmi. Také ideologické definice přesvědčují společnost, že oběti jsou méněcennými lidmi. Při vykonávání daného úkolu se místo lidmi zabývají nákladem. „Náklad je entita sestávající výhradně z měřitelných veličin a postrádající kvalitu.“¹¹⁰

To, jak se s oběťmi jednalo jako s nákladem, odpovídá celému řízení holocaustu, které bylo řízeno hospodářským oddělením, Reichssicherheitshauptamt. Představování obětí spíše jako čísel než lidí také usnadňuje zapomínat na etické důsledky tohoto jednání. Bauman také zmiňuje jazyk, který funkcionáři používali k popisu dění obětí – tento jazyk také zapříčinil absenci etického hodnocení.¹¹¹

Proces dehumanizace není ovšem výhradně produktem genocidy, ale souvisí s tendencí moderní byrokracie, a má tedy běžně neblahé účinky v rámci společnosti. „Vojákům se říká, aby mířili na terče, které padnou, budou-li zasaženy. Zaměstnanci velkých společností jsou vybízeni k tomu, aby zničili konkurenci“.¹¹² Tyto příklady odborných termínů mají vypovídat o tom, jak dokáží ovlivnit vnímání lidí jako živých bytostí, kdy během holocaustu jsou lidé vnímáni spíše jako administrativní kategorie. Lidé jsou

---

¹⁰⁶ BAUMAN, Zygmunt. *Modernita a holocaust*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003, str. 154

¹⁰⁷ BAUMAN, Zygmunt. *Modernita a holocaust*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003, str. 154

¹⁰⁸ Tamtéž, str. 154

¹⁰⁹ Tamtéž, str. 155

¹¹⁰ Tamtéž, str. 155

¹¹¹ Tamtéž, str. 156

¹¹² Tamtéž, str. 156

dehumanizování a je s nimi zacházeno jako s předměty ke splnění úkolu, a na které se nepohlíží s morální odpovědností, ale etickou lhostejností. Funkcionáři pohlíží na odpor obětí jako na jednání, které zpomaluje průběh jejich rutiny. „Lidé – objekty se stávají rušivým faktorem.“¹¹³

Bettelheim proces dehumanizace doplňuje o příklad, kdy v koncentračních zpozoroval chování strážní. Bettelheim uvádí, že jak pro vězně, tak i pro strážné ve vyhlazovacích táborech bylo obtížné přijmout proces dehumanizace. Dále vysvětluje, že během svého pobytu v koncentračním táboře každodenně slyšel hlášku od strážných – že nebýt tak drahé kulky do německé zbraně, tak by židovského vězně zastřelil. Podle Bettelheima, tato výhrůžka neměla tolik zapůsobit na vězně, jako na samotné nacistické strážné. „Pro průměrného esesmana bylo obtížné degradovat lidský život na úroveň pouhé věci bez hodnoty.“¹¹⁴ Tímto opakováním výhrůžky si postupně strážní osvojovali proces dehumanizace, a posléze mu dokonce začali věřit a přestali ve svých obětích vidět lidské bytosti. „Až tehdy začali být schopni s vězni jednat jen jako s čísly, nikoli jedinci.“¹¹⁵ Bettelheim také tvrdí, že existovala menšina esesmanů, kteří nepodlehli tlaku státu a nevytizela z jejich mysli lidskost. Například existovali takoví strážní, která nikdy nehrozili antisemitistickými nadávkami, nebo ani vězně nemlátili.

Funkcionáři se cítili být trpělici, kteří jsou součástí velkého plánu, boje, který po nich vyžaduje oddanost a sebeobětování. Při překonání odporu obětí cítí hrdost, protože to vnímali jako další normální překonání překážky. Byrokracie je takto nastavená – pro hledání nejuvhodnějšího řešení a nejdůležitější je efektivita práce. „Ty, které člověk vnímá jako bytostně podobné sobě samému, jako sdílející společné bytí a smysl, je o to těžší zničit. To, co nevidíte nebo nemůžete rozpoznat jako někoho, kdo je stejný jako vy, vás nemusí trápit. To, co si můžete držet na délku paže mimo svůj osobní prostor, je snazší pošpinit.“¹¹⁶

Pro to, aby byla nacistická politika úspěšná, se musí byrokracie specializovaně zaměřit na určitou skupinu, v tomhle případě na Židy. Je důležité, aby jednání byrokracie ovlivňovalo jen vybranou skupinu, ale pro ostatní skupiny obyvatel má být ponechána

---

¹¹³ BAUMAN, Zygmunt. *Modernita a holocaust*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003, str. 156

¹¹⁴ BETTELHEIM, Bruno. *Lidé nejsou mravenci: postřehy psychoanalytika z koncentračního tábora*. Přeložil Miroslava KOPICOVÁ. Praha: Portál, 2021. Str. 135

¹¹⁵ Tamtéž, str. 135

¹¹⁶ CLEGG, Stewart. *Bureaucracy, the Holocaust and Techniques of Power at Work*. Management Revue, vol. 20, no. 4, 2009. Str. 340 „Those whom one sees as essentially similar to oneself, as sharing in a common being and meaning are that much harder to destroy. What you don't see or can't recognize as someone who is just like you needn't bother you. What you can keep at arms length outside ones intimate fold of humanity is easier to defile.“

situace stejná. Tato situace zapříčiňuje to, že si ostatní skupiny nedokážou uvědomit situaci vybrané skupiny, a tedy nemají důvod k zásahu. Jakmile je vybraná skupina oddělena od zbytku společnosti a jejich jednání zřizuje pouze byrokracie, vzniká skutečnost, že se Židé již nemohli obrátit na ostatní instituce autority, a tím byli ponecháni samotní svému osudu.¹¹⁷

Jak již bylo zmíněno, jedním z rysů nacistického páchaní byla snaha udělat z obětí spolupachatele, a tedy vyžadovala spolupráci obětí na jejich likvidaci.¹¹⁸ Před skutečností spolupráce mezi oběťmi a pachateli v rámci byrokratického aparátu, je potřeba procesu, který vybrané skupiny vyčleňuje z každodenního života společnosti a psychologicky odděluje skupinu od zbytku společnosti – kdy využívá antisemitistické definice a zdůrazňuje odlišnost vybrané skupiny.¹¹⁹ Sociolog Bauman nazývá tento proces duchovní izolací, která předcházela v celku snadnému provedení fyzické likvidace Židů.¹²⁰

Prvotním způsobem, který vyčleňoval vybrané skupiny, bylo využití nacistické antisemitistické propagandy. Nacistická propaganda využívala všech prostředků – obviňovala Židy ze zvrácené povahy, kdy páchají hrůzné činy a popisovala Židy jako nakažlivý bacil, který se šíří společností – cílem propagandy byla manipulace německého obyvatelstva, aby si uvědomili odlišnost Židů a aby při styku s vybranou skupinou pocítili pocit odporu. Bauman ve svém díle *Modernita a Holocaust* zdůrazňuje, že pokud by nacistickou politiku využívala jen způsoby antisemitistické propagandy, tak by se nepodařilo tak účinné rozdělení mezi Židy a ostatním obyvatelstvem.¹²¹

Dalším způsobem, který vyčleňoval Židy ze společnosti a z každodenního života bylo ustanovení přesné definice Židů. Ustanovení přesné definice bylo důležité pro uklidnění německého obyvatelstva, kteří přihlíželi na počátky pronásledování Židů, že takový se jim stát nemůže. Tyto definice dávaly právní oficialitu díky vydání norimberských zákonů, které přímo ucelovaly, kdo je Žid a kdo není. Vlastně norimberské zákony vytvořily kategorie lidí, kteří jsou v bezpečí – čistokrevné Němce a další kategorii lidí, která byla později určena k likvidaci. Tento proces zapříčinil to, že německé obyvatelstvo nemuselo řešit problém Židů, protože se jich to osobně netýkalo a neprožívali stejnou situaci, tedy nesoucíli se situací vybrané skupiny, byli vůči Židům lhostejní.¹²² Arendtová také tvrdí, že co uklidňovalo Eichmannovo svědomí při páchání zločinů byla skutečnost, že neznal nikoho

---

¹¹⁷ BAUMAN, Zygmunt. *Modernita a holocaust*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003. Str. 179

¹¹⁸ CRAPS, Stef. *The Grey Zone, Témoigner. Entre histoire et mémoire* [En ligne], 118 | 2014, mis en ligne le 01 octobre 2015

¹¹⁹ BAUMAN, Zygmunt. *Modernita a holocaust*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003. Str. 180

¹²⁰ Tamtéž, str. 181

¹²¹ Tamtéž, str. 181

¹²² BAUMAN, Zygmunt. *Modernita a holocaust*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003. Str 182

v jeho okolí, kdo by byl proti nacistické politice a konečnému řešení.¹²³ „Eichmann se ospravedlňoval tím, že k němu nikdy nedolehl žádný hlad zvenčí, které by jeho svědomí vyburcovalo.“¹²⁴

Bettelheim téma doplňuje o myšlenku, že i němečtí obyvatelé si museli vytvořit obranné mechanismy, které by je chránily před hrozbou koncentračního tábora. Prvním způsobem obranného mechanismu mohl být pokus německého obyvatelstva o popírání existence koncentračních táborů, nebo také myšlenka, že koncentrační tábory ve skutečnosti tak špatné ani nejsou. Podle Bettelheima tím nejefektivnějším způsobem, který částečně uklidňoval mysl německého obyvatelstva byla myšlenka, že se do tábora dostane jen ta vyčleněná horší skupina lidí, která si to zaslouží.¹²⁵ „...zatímco hodné dítě má být vidět, a ne slyšet, německý občan měl být neviděn a němý.“¹²⁶ Myšlenka na to, že vůbec nějaké koncentrační tábory existují přesvědčovala německé obyvatelstvo v jejich tichém jednání, při kterém nechtěli poutat pozornost u nacistů, kteří byli u moci.

---

¹²³ ARENDT, Hannah. *Eichmann v Jeruzalémě: zpráva a banalita zla*. Praha: Mladá fronta, 1995. Str. 157

¹²⁴ ARENDT, Hannah. *Eichmann v Jeruzalémě: zpráva a banalita zla*. Praha: Mladá fronta, 1995, str. 170

¹²⁵ BETTELHEIM, Bruno. *Lidé nejsou mravenci: postřehy psychoanalytika z koncentračního tábora*.

Přeložil Miroslava KOPICOVÁ. Praha: Portál, 2021, str. 175

¹²⁶ Tamtéž, str. 176

3. Pojetí banality zla v dnešní době

Je pojetí banality zla relevantní v dnešní době? Jak ve svém díle v *Původu Totalitarismu* Arendtová zmínila, že největší otázkou poválečné Evropy se stane problém pochopení zla. Tím také nastává otázka, zda jsou úvahy Arendtové o zlu stále aktuální i v naší dnešní době, kdy se žijeme ve zcela novém světě. V dnešní době zažíváme také temné časy, ale nezažíváme hrůzy totalitní nadvlády, které prožila Arendtová a spojovala s nimi své úvahy o zlu. Na tuto otázku se obrací filozof Richard J. Bernstein, který se zabývá otázkou chápání radikálního zla v souvislosti s učiněním člověka jako nadbytečné bytosti a jeho vztahu k dnešním otázkám ohledně migrace a uprchlické situace, společně s lidmi bez státní příslušnosti. Také se zabývá otázkou, jak nám může pojetí banality zla Arendtové pomoci k pochopení zla a odpovědnosti v globalizovaném byrokratickém světě.¹²⁷

Když Arendtová mluví o radikálním zlu, spojuje ho s určitým politickým systémem – totalitarismem, který činí lidi nadbytečnými a vrchol nastává poprvé v koncentračních táborech v podobě radikálního zla. Koncentrační tábory měly za cíl změnit lidskou přirozenost – zničit lidskou pluralitu, spontaneitu, natalitu a individualitu. Podle Arendtové má totalitarismus za totální cíl vyhlazení lidskosti. Jak tedy radikální zlo, dávno po skončení holocaustu, souvisí s dnešní společností?

Arendtová upozorňuje, že radikální zlo představuje konečnou fázi procesu učinění lidí nadbytečnými. Dále tvrdí, že lidé bez státní příslušnosti se řadí mezi nové masové fenomény současné historie, a řadí tyto skupiny do skupiny současné politiky, kdy existují stále nové rostoucí národy, které jsou složeny z lidí bez státní příslušnosti.

Bernstein je toho názoru, že tyto úvahy, které Arendtová sepsala před více než padesáti lety jsou stále aktuální v naší době. Být osobou bez státní příslušnosti znamená to, že člověk nemá žádný legitimní a politický status – tedy není ani chráněn žádnými zákony. Dále Arendtová tvrdila, že vznikem mas uprchlíků nastane jeden z nejvíce vážných problémů 20. století. Tato úvaha se dá zařadit mezi stejně neřešitelné problémy i v 21. století. Dále je tvrzení, že i po pádu totalitních režimů může přežít totalitní řešení, které by se objevilo v okamžiku, kdy nastane taková situace, ve které nebude možné zmírnění sociální, ekonomické a politické bídy pomocí nenásilného způsobu. Hlavní argumentací Arendtové

---

¹²⁷ BERNSTEIN, Richard J. *Are Arendt's Reflections on Evil Still Relevant?* The Review of Politics, vol. 70, no. 1, 2008. Str. 65

je to, že základní lidské právo je mít právo na to mít práva, kdy člověk patří do společenské politické komunity, která ho bude ochraňovat a garantovat jeho práva.¹²⁸

„Pohromou pro lidi pozbyvší práv není to, že jsou zbaveni života, svobody a možností hledání štěstí anebo rovnosti před zákonem a svobody názoru – což jsou formule určené k řešení problému *uvnitř* daných společenství -, nýbrž to, že už nepatří k žádnému společenství vůbec. Jejich krajně vážná situace netkví v tom, že nejsou jiným rovni před zákonem, nýbrž v tom, že pro ně žádný zákon neexistuje; ne v tom, že jsou utiskováni, nýbrž v tom, že je nikdo nechce ani utiskovat. Teprve v poslední fázi spíše dlouhodobého procesu je ohroženo jejich právo na život; teprve když zůstanou dokonale ‚přebyteční‘, když nelze najít nikoho, kdo si na ně ‚dělá nárok‘, mohou být jejich životy v nebezpečí.“¹²⁹

Bernstein na reakci varuje, že problém uprchlíků, nelegálních, ale i legálních přistěhovalců, se kterými se zachází jako s občany druhé kategorie, v naší době představuje složité, výbušné napětí, ke kterým dříve nedocházelo. Tím Bernstein naráží na to, že bychom měli brát vážně úvahy Arendtové o tom, co se stane, když se z lidí stanou bytosti nadbytečné.

„Pokud nenajdeme způsoby, jak tento jev řešit humánně, způsoby, které by zásadně uznávaly, právo mít práva‘ pak totalitní řešení problému nadbytečnosti zůstane silným pokušením.“¹³⁰

Další otázka se nachází v souvislosti s pojetím banality zla Arendtové – tedy kdy obyčejní lidé páchají zruďné zločiny. Je vlastně toto pojetí aktuální pro porovnání se zlem dnešní doby? Americká filozofka Susan Neiman vykládá, proč byly úvahy z knihy *Eichmann v Jeruzalémě* takovým důležitým příspěvkem k porozumění zla v dnešním světě. „Případně se má za to, že každý, kdo popírá přítomnost zločinného úmyslu v určitém jednání, zločince očišťuje. Odtud pramení rozruch, který dodnes obklopuje kniha Arendtové *Eichmann v Jeruzalémě*. Přesvědčení, že vina vyžaduje zlý úmysl a promyšlenost, vedlo většinu čtenářů k závěru, že Arendtová popírá vinu, protože popírá zlý úmysl a promyšlenost – ačkoli často opakovala, že Eichmann byl vinen a byla přesvědčena, že by měl viset.“¹³¹

Bernstein tvrdí, že od úvah Arendtové ohledně banality zla se máme poučit ve svém vnímání zla. Někdo, kdo spáchá zruďný zločin, nemusí být sadistou, ale naprosto normálním

---

¹²⁸ BERNSTEIN, Richard J. *Are Arendt's Reflections on Evil Still Relevant?* The Review of Politics, vol. 70, no. 1, 2008. Str. 71

¹²⁹ ARENDT, Hannah. *Původ totalitarismu I-III*. Praha: Oikoymenth, 1996. Str. 416

¹³⁰ BERNSTEIN, Richard J. *Are Arendt's Reflections on Evil Still Relevant?* The Review of Politics, vol. 70, no. 1, 2008, str. 71 „Unless we find ways to address this phenomenon humanely, ways that recognize fundamentally ‚right to have rights,‘ then totalitarian solutions to the problém of superfluosness will continue to remain a strong temptation“

¹³¹ Tamtéž, str. 73

člověkem, nemusí mít žádné zlé motivy ke spáchání činu, ale je nutné vědět, že člověk je vždy zodpovědný za své činy. Arendtová ukazuje, že pokud se chceme pokusit porozumět nové specifické povaze dnešního zla, tak se nesmíme spoléhat na tradiční pojetí zla, kdy je hrůzný čin spáchaný monstrem se zlými motivy.¹³² Nastává otázka, zdali není část Eichmanna v každém z nás a za náležitých okolností bychom se stali pachateli i my. Přesně toto tvrzení Arendtová odmítá a historik David Cesarani myšlenku doplňuje tvrzením, že genocida je normální součástí lidstva, a tedy to z Eichmanna činí spíše člověka typického než specificky výjimečného. Dále tvrdí, že v naší době v 21. století, kdy je svět zahlcen uprchlíky a také oběťmi genocidních, etnických vyvraždování, kdy je v popředí politických programů stále rasismus a fanatismus a stále se vedou nové mezinárodní soudy se strůjci genocidy a jejich veliteli – se stále více Eichmann podobá člověku naší doby.¹³³

„Arendtová nás nutí čelit obtížné a bolestné otázky o smyslu zla v současném světě, o snadnosti, jakou se lidské bytosti stávají nadbytečnými, o slabosti takzvaného hlasu soucitu, o rafinovaných formách spoluúčasti a spolupráce, které provázejí vražedné činy. Tyto otázky se bohužel neomezují pouze na nacistické hrůzy. Jsou stále velmi aktuální a vyžadují, abychom se s nimi znovu a znovu potýkali.“¹³⁴

V dnešní době bychom mohli pojetí povahy radikálního zla a banality zla podle Arendtové přenést na probíhající válku na Ukrajině, kde podle expertů hrozí velké riziko páchaní genocidy na ukrajinském národu. Dokonce byla sepsána analýza institucí New Lines Institute for Strategy and Policy, která byla podepsána třiceti odborníky na genocidu. Tato analýza varuje před vážným rizikem probíhající genocidy na Ukrajině a hlásí, že Rusko podněcuje páchaní zrudných činů a genocidu, která má za cíl zničení ukrajinského lidu.¹³⁵

„To, co jste viděli zde, je skutečná genocida,“ tak znělo prohlášení ukrajinského prezidenta Volodymyra Zelenského, který reagoval na hrůznou skutečnost, která se odehrála

---

¹³² BERNSTEIN, Richard J. *Are Arendt's Reflections on Evil Still Relevant?* The Review of Politics, vol. 70, no. 1, 2008, Str. 75

¹³³ Tamtéž, str. 75

¹³⁴ Tamtéž, str. 75 „Arendt compels us to face up to difficult and painful questions about the meaning of evil in the contemporary world, the ease with which human beings are made superfluous, the feebleness of the so-called voice of conscience, the subtle forms of complicity and cooperation that go along with murderous deeds. These, unfortunately, are not issues restricted to Nazi horrors. They are still very much with us and demand that we struggle with them over and over again.“

¹³⁵ PARKER, Claire. Russia has incited genocide in Ukraine, independent experts conclude. *The Washington Post* [online]. 2022. Dostupné z: <https://www.washingtonpost.com/world/2022/05/27/genocide-ukraine-russia-analysis/>

ve městě Buča, kde bylo zabito ruskými vojáky 500 civilistů. Politolog Eugeny Finkel tvrdí, že co se odehrává na Ukrajině je probíhající genocida – „Nejde jen o zabíjení lidí, ale i o cílení skupiny s národní identitou.“¹³⁶

Na Ukrajině lze najít důkazy znaků genocidy páchané Rusy – cílené útoky na ukrajinské civilisty, hromadné popravky, útoky na kryty, sexuální násilí, a také se objevují zprávy o nuceném vystěhování ukrajinského obyvatelstva do Ruska. Nebezpečná je ruská politika, která využívá silné protiukrajinské propagandy, která obviňuje ukrajinské obyvatelstvo z toho, že jsou nacisté, kteří páchají zločiny a tedy si vlastně „trest zaslouží.“ Zpráva sepsaná institutem New Lines Institute for Strategy and Policy také uvádí, že ruské úřady odměňují ty vojáky, kteří se pravděpodobně podíleli na hromadném zabíjení civilistů na Ukrajině.¹³⁷

V dubnu byl ve zpravodajské agentuře Ria vlastněné ruským státem vydán článek s názvem „Co by mělo Rusko udělat s Ukrajinou?“ V celém článku se tvrdí, že Ukrajina jakožto národní stát není možný a spisovatel článku Timofej Sergejcev navrhuje likvidaci ukrajinské elity, protože její převýchova by nebyla možná. Dále tvrdí, že celé obyvatelstvo je komplicem nacistické vlády na Ukrajině a navrhuje celkovou převýchovu ukrajinského obyvatelstva, které by „nevyhnutelně znamenalo deukrajinizaci.“¹³⁸ Sám ruský prezident Vladimír Putin ve svých prohlášeních naráží na myšlenku, že Ukrajina nemá nárok na to, aby existovala jako nezávislý stát. Také se uvádí důkazy o dehumanizujícím jazyku popisující ukrajinské obyvatelstvo, který používají ruští zástupci – např. slova jako „bestiální, podřízený, špína.“¹³⁹

Tato situace, která se odehrává na Ukrajině s využitím propagandy v Rusku se čím dál tím více podobá situaci, která se odehrála před více než 80 lety – židovská genocida za 2.

---

¹³⁶ WRIGHT, George. Ukraine war: Is Russia committing genocide?. *BBC News* [online]. 2022. Dostupné z: <https://www.bbc.com/news/world-europe-61017352>

„It's not just killing people, it's targeting a national identity group“

¹³⁷ PARKER, Claire. Russia has incited genocide in Ukraine, independent experts conclude. *The Washington Post* [online]. 2022. Dostupné z: <https://www.washingtonpost.com/world/2022/05/27/genocide-ukraine-russia-analysis/>

¹³⁸ WRIGHT, George. Ukraine war: Is Russia committing genocide?. *BBC News* [online]. 2022. Dostupné z: <https://www.bbc.com/news/world-europe-61017352>

¹³⁹ KOTTASOVÁ, Ivana. Exclusive: Leading experts accuse Russia of inciting genocide in Ukraine and intending to 'destroy' Ukrainian people. *Edition CNN* [online]. 2022. Dostupné z: <https://edition.cnn.com/2022/05/27/europe/russia-ukraine-genocide-warning-intl/index.html>

„bestial, subordinate and filth“

světové války. „Cílem války je deukrajinizace ... nezaměřují se na stát, ale na Ukrajince.“

¹⁴⁰ Ruská propaganda manipuluje s ruskými obyvateli, kteří věří, že útokem na Ukrajinu, jakožto jejich “nepřítele“, vlastně dělají správnou věc a považují své vojáky za hrdiny. Tato skutečnost se velmi blízce shoduje s praktikami nacistické propagandy, která manipulovala německé obyvatelstvo vůči Židům, které viděli jako své nepřitele.

Důkazy o náznacích genocidy páchané na ukrajinském obyvatelstvu jsou zřejmé, stále je ale situace velmi čerstvá a momentálně probíhá a dále se vyvíjí, a tedy zatím nebyly sepsány žádné odborné analýzy na projevy zla nebo přesné motivace strůjců. Situace se ale jistě podobá procesu, který se odehrál v nacistickém Německu, kde došlo k tomu, že i obyčejní obyvatelé byli spolupachatelé na zločinu, ale zodpovědnost za svůj čin nepocíťovali. Proces dehumanizace a propagandy, které se zaměřují na určitou skupinu v rámci války, je stále aktuální a velmi nebezpečný.

---

¹⁴⁰ WRIGHT, George. Ukraine war: Is Russia committing genocide?. *BBC News* [online]. 2022. Dostupné z: <https://www.bbc.com/news/world-europe-61017352>

„The goal of the war is de-Ukrainisation... they are not focusing on the state, they're focusing on Ukrainians“

Závěr

Cílem bakalářské práce bylo představení pojetí banality zla podle Hanny Arendtové společně se všemi aspekty, které podobu banality zla utváří. První otázka, kterou si bakalářská práce pokládá, je: Jak je možné konání zla obyčejnými lidmi, aniž by měli zlé úmysly?

Tato otázka byla zodpovězena pomocí výkladu pojetí banality zla podle Arendtové na případové studii chování Adolfa Eichmanna. Arendtová vysvětluje, že Eichmann přestože páchal zruďné činy, nebyl sadistickým vrahem, kterému dělalo potěšení vraždit – naopak při jeho první návštěvě ve vyhlazovacím táboře byl šokován tím, co viděl a cítil pocit odporu. Eichmann také nebyl fanatickým antisemitou, nenávisť vůči Židům tedy necítil. Jak je tedy možné, že činy páchal, aniž by cítil vinu?

Jednou motivací, kterou Eichmann měl, byla ambice na povýšení – byl funkcionářem, který svou práci bral smrtelně vážně a chtěl provést svůj úkol na plno. Eichmann byl nacistickým nadporučíkem v SS, kdy jeho úkolem byla koordinace deportací lidí do koncentračních táborů, a věděl tedy, jaký osud Židy čeká, přesto svůj úkol vykonával dál. Arendtová popisuje Eichmanna jako úředníka, kterému chybí imaginace, soucit a kritické myšlení, a tato bezmyšlenkovitost mu umožňuje páchání nelidských zločinů. Eichmann organizoval deportace s lidmi jako kdyby koordinoval jakýkoliv jiný produkt pro zákazníky – tyto zkušenosti se naučil ve svém předchozím zaměstnání jako obchodní zástupce. Tuto skutečnost vysvětluje sociolog Zygmunt Bauman, který popisuje, jak proces dehumanizace obětí, důraz na autoritu a rutinizace zapříčinil páchání holocaustu obyčejnými obyvateli Německa. Proces dehumanizace představuje změnu vnímání obětí, kdy pachatelé své oběti nevnímali jako lidské oběti, ale jen jako subjekty – takové vnímání bylo dokázáno pomocí byrokratických praktik – úřednická mluva, čísla místo jmen obětí, pohlížení na výsledky deportací podle grafů. Proces rutinizace byl nesmírně důležitý, protože se člověk zaměřil pouze a jenom na svou část práce a již si neuvědomoval, jakou úlohu má další člen v systému, a neuvědomoval si tedy celkové důsledky. Síla autority byla zřejmá, lidé svému vůdci důvěřovali a věřili v jeho plán, který podle nich byl jen pro jejich dobro a prosperitu. Také Eichmann nikdy necítil žádnou vinu za své činy a obhajoval se tím, že jen dodržoval zákon – což je v podstatě pravda, protože podle norimberských zákonů vydaných v nacistickém Německu, byli Židé označeni za odlišnou skupinu lidí, ke kterým se má člověk

chovat odlišně. Na základě tohoto výkladu můžeme usoudit, že obyčejní lidé mohou konat zlo bez zlých úmyslů v důsledku dehumanizace, rutinizace a důrazu na autoritu – kdy tyto procesy zapříčiňují izolaci mezi pachateli a jejich oběťmi.

Druhá otázka bakalářské práce zněla následovně: Je možné použít pojetí banality zla podle Arendtové i v dnešní době? Je tedy vůbec možné chápat pojem banality i dnes, i když Arendtová své úvahy spojovala s totalitní nadvládou? Sama Hannah Arendtová ve své knize *Původ Totalitarismu* předvíдалa, že největším problémem 20. století bude vznik mas uprchlíků. Tato předpověď se splnila i ve 21. století, které bylo a je plné válečných konfliktů, které odhání své obyvatele pryč ze svého státu. Pro uprchlíka je možné nebezpečí takové, kdy pozbyde svá práva – není uvnitř své společenské komunity, která by se za něj zaručila v tomto momentě nastává nebezpečí – člověk nemá ochranu zákona a nepatří do žádného společenství. Tím si na tuto skupinu lidí nikdo nedělá nárok a stávají se přebyteční. Nadbytečnost bytostí je nebezpečná, protože jak tvrdila Arendtová – vrcholným projevem nadbytečnosti je radikální zlo, které se objevuje v koncentračních táborech. Arendtová také tvrdí, že i po pádu totalitních režimů může nastat krizová situace, která se nebude muset vyřešit nenásilným způsobem.

Podle výkladu Richarda J. Bernsteina můžeme předkládat, že myšlenky o banalitě zla podle Arendtové jsou stále aktuální i v dnešní době. Bernstein hlavně zdůrazňuje, že poučení, které plyne z úvah Arendtové, je takové, že se nemáme vázat na tradiční myšlení a pojetí zla – v dnešní době nastávají různé překážky a konflikty, které vyžadují i jiné zamýšlení se nad povahou zla. Historik David Cesarani také narážel na skutečnost, že Eichmann se čím dál tím více podobá člověku 21. století z toho důvodu, že páchaní genocidy, praktiky rasismu jsou stále aktuální v dnešním světě. Tím můžeme poukázat na aktuální válku na Ukrajině, kdy je velké podezření na to, že Rusové páchají genocidu na ukrajinském obyvatelstvu., kdy cílem je zničení ukrajinské identity. Téma války na Ukrajině je čerstvě aktuální, a tedy přibývají další otázky ohledně záměrů strůjců genocidy na Ukrajině. Tyto otázky patří do dalšího možného výzkumného bádání, až budeme znát více informací o tom, co přesně se ve válce odehrává.

Literatura

1. ARENDT, Hannah. *Původ Totalitarismu I-III*. Praha: Oikoymenh, 1996. Oikúmené (OIKOYMENH). ISBN 80-86005-13-5.
2. ARENDT, Hannah. *Eichmann v Jeruzalémě: zpráva a banalita zla*. Praha: Mladá fronta, 1995. Souvislosti (Mladá fronta). ISBN 8020405496.
3. ARENDTOVÁ, Hannah. *Myšlení a úvahy o morálce: přednáška*. Přel. Lucie Cviklová a Petra Gümpllová. In: *Reflexe: Filosofický časopis*, 19, 1998
4. BAUMAN, Zygmunt. *Modernita a holocaust*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003. Post (Sociologické nakladatelství). ISBN 80-86429-23-7.
5. BERNSTEIN, R. J. (2007). *Radical evil: a philosophical interrogation*. Cambridge, Polity
6. BERNSTEIN, Richard J. *Are Arendt's Reflections on Evil Still Relevant? The Review of Politics*, vol. 70, no. 1, 2008, pp. 64–76. *JSTOR*, <http://www.jstor.org/stable/20452957>.
7. BETTELHEIM, Bruno. *Lidé nejsou mravenci: postřehy psychoanalytika z koncentračního tábora*. Přeložil Miroslava KOPICOVÁ. Praha: Portál, 2021. ISBN 978-80-262-1846-3.
8. CESARANI, David. *Eichmann: jeho život a zločiny*. Praha: Argo, 2008. Ecce homo. ISBN 978-80-7203-951-7.
9. CLEGG, Stewart. *Bureaucracy, the Holocaust and Techniques of Power at Work*. *Management Revue*, vol. 20, no. 4, 2009, pp. 326–47. *JSTOR* <http://www.jstor.org/stable/41783626>.
10. CRAPS, Stef. *The Grey Zone, Témoiner. Entre histoire et mémoire* [En ligne], 118 | 2014, mis en ligne le 01 octobre 2015, consulté le 21 juin 2022. URL : <http://journals.openedition.org/temoigner/1266> ; DOI : <https://doi.org/10.4000/temoigner.1266>
11. HANYŠ, Milan. *Radikální a banální zlo*. *Filosofický časopis*, vol. 66, no. 4, pp. 487-504. 2018, Praha, Filosofický ústav AV ČR.
12. KOTTASOVÁ, Ivana. Exclusive: Leading experts accuse Russia of inciting genocide in Ukraine and intending to 'destroy' Ukrainian people. *Edition CNN* [online]. 2022. Dostupné z: <https://edition.cnn.com/2022/05/27/europe/russia-ukraine-genocide-warning-intl/index.html>

13. MILGRAM, Stanley. *Poslušnost vůči autoritě: experiment, který zpochybnil lidskou přirozenost*. Přeložil Hana ANTONÍNOVÁ. Praha: Portál, 2017. ISBN 978-80-262-1238-6.
14. PARKER, Claire. Russia has incited genocide in Ukraine, independent experts conclude. *The Washington Post* [online]. 2022. Dostupné z: <https://www.washingtonpost.com/world/2022/05/27/genocide-ukraine-russia-analysis/>
15. PAZDERA PAYNE, Petr. *Šedá zóna včera a dnes aneb Zamlžená česká kolaborace* [online]. 2021. Dostupné z: <https://www.forum24.cz/seda-zona-vcera-a-dnes-aneb-zamlzena-ceska-kolaborace/>
16. TRAVERSO, Enzo. *Trhlina v dějinách: esej o Osvětlení a intelektuálech*. Praha: Academia, 2006. Stíny. ISBN 80-200-1401-2.
17. WRIGHT, George. Ukraine war: Is Russia committing genocide?. *BBC News* [online]. 2022. Dostupné z: <https://www.bbc.com/news/world-europe-61017352>